T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI

GÜNÜMÜZ Şİİ UYANIŞ TARTIŞMALARI: VELİ NASR ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Saadet Can

Ankara-2018

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI

GÜNÜMÜZ Şİİ UYANIŞ TARTIŞMALARI: VELİ NASR ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Saadet Can

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Sönmez Kutlu

Ankara-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ
BİLİM DALI

Saadet Can

GÜNÜMÜZ Şİİ UYANIŞ TARTIŞMALARI: VELİ NASR ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Sönmez KUTLU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	İmzası
Prof. Dr. Sönmez KUTLU	
Prof. Dr. Hasan ONAT	
Doç. Dr. Şaban AHMETOĞLU	

Tez Sınavı Tarihi 20.11.2018

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Sönmez Kutlu danışmanlığında hazırladığım "Günümüz Şii Uyanış Tartışmaları: Veli Nasr Örneği (Ankara.2018) " adlı yüksek lisans ■ - doktora/bütünleşik doktora □ tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

12.12.2108

Saadet CAN

ÖNSÖZ

Dünya siyasetinde yaşanan gelişmeler ve şekillenen haritalar, 20. yüzyılın başından itibaren ayrılıkların derinleştiğini açıkça göstermektedir. Orta Doğu coğrafyasındaki iç savaşların arka planında, yaşadığımız yüzyılda gün yüzüne çıkan ve çatışmaya dönüşen mezhep kutuplaşmalarının da belli ölçüde payı vardır. Peygamber'in vefatıyla birlikte ortaya çıkan siyasi-fikrî ayrılıklarla başlayan ve iç çatışmalara dönüşen olayların, günümüzde milyonlarca insanı yurdundan edeceği ya da binlerce Müslümanın canına mal olacağını önceden kestirmek imkansızdı. Şiîler ve Sünnîler arasındaki anlaşmazlıklar, günümüzde Müslüman dünyanın en büyük sorunu haline gelmiştir. Müslümanların çoğunluğunu oluşturan Sünni perspektif, Şiiliği Orta Doğu'daki sorunların kaynağı olarak görmüştür.

İran asıllı Amerikalı akademisyen Veli Nasr tarafından ileri sürülen Şiî Uyanış tezi bu Sünni iddiayı tersine çevirmiştir. O, Şii perspektiften yola çıkarak, Sünniliği Müslümanlar için tehlikeli göstermeyi amaçlamıştır. Veli Nasr'a göre, yüzyıllardır azınlık durumunda olan Şiiler, Irak Savaşı sonrası Irak Şiilerinden ilham alarak tek bir Şii kimliği altında birleşecektir. Onlar Şii-Sünni dengesini kurmayı başaracaklardır. İran'ın da önderliğinde gerçekleşecek bu süreçte, barış, Orta Doğu'ya dış dinamiklerle değil Müslümanların iç dinamikleriyle gelecektir. Nasr'a göre, Amerika, iç dinamiklerle şekillenecek Orta Doğu siyasetinde dışarıda kalmak istemiyorsa İran ile iyi ilişkiler kurmak zorundadır.

Nasr'ın oluşturduğu bu fikir dünyada büyük yankı uyandırmış, mezhep kimliklerinin önemini ön plana çıkarmıştır. Amerika siyaseti Orta Doğu

politikalarında Nasr'ın tavsiyesi yönünde bir seyir izlemiş ve İran'la ilişkiler Obama döneminde oldukça yumuşamıştır. Buna ek olarak Nasr, Amerika dış ilişkiler danışmanı olarak kariyerinde hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. Türkiye'de ise Şii Uyanış fikri dünyadakine benzer bir ilgi görmemiş ve Suriye ve Irak meselelerinde mezhepsel çatışmalar ancak mülteci krizi patlak verince incelenmeye başlanmıştır. Bu tez, Şii Uyanış iddiasının doğuda ve batıda aldığı tepkiler ve dünya siyasetine yansımalarını incelemeyi ve bu konudaki boşluğu bir nebze olsun doldurmayı amaçlamıştır. Çünkü günümüzde Orta Doğu'da yaşanan pek çok çatışmanın kaynağında mezhepsel ayrılıkların da rolü bulunmaktadır.

Uluslararası ilişkiler lisansımdan sonra olayların dini boyutunu da inceleme fırsatı veren Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Özellikle böyle bir konuyu seçmemde ve araştırma sürecinde desteğini gördüğüm danışmanım Prof. Dr. Sönmez Kutlu'ya teşekkür ediyorum. Ayrıca bu çalışmanın devam etmesi sürecinde manevi desteğini benden esirgemeyen aileme, yakın arkadaşlarıma ve iş arkadaşlarıma teşekkür ve minnetlerimi sunuyorum.

Saadet CAN

Ankara 2018

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ i
KISALTMALAR v
GİRİŞ 1
1. BÖLÜM 5
Şİİ UYANIŞ FİKRİ 5
1.2. Şİİ UYANIŞ FİKRİNİN TANIMI 5
1.3. Şİİ UYANIŞ'IN ALTYAPISI 7
1.4. Şİİ UYANIŞ'IN AŞAMALARI 8
1.4.1. Ayetullah Sistani'nin Amerika'nın Irak İşgalini Olumlu Kabul Etmesi 8
1.4.2. Irak'taki Şii Çoğunluğun Güçlendirilmesi 9
1.4.3. İran'ın Bölgesel Güç Olarak Uyanışa Geçmesi 12
1.4.4. Bölgedeki Diğer Şii Azınlıkların Güçlendirilmesi 16
1.5. BEKLENTİLER 21
2. BÖLÜM: 25
Şİİ UYANIŞ FİKRİNE VERİLEN TEPKİLER 25
2.1. DESTEKLER 25
2.1.1.Bölgeyi iyi bilmesi 25
2.1.2. Farklı Bir Bakış Açısı Sunması 26
2.1.3. Anlaşılması Zor Bir Konuyu Ele Alması 28
2.1.4. Şiiliğe Dikkat Çekmesi 29
2.1.5. Gelecek İçin Tahminde Bulunması 31
2.1.6. Amerika'ya Yol Göstermesi 32
2.2. ELEŞTİRİLER 35
2.2.1.Şiilerin Masum Gösterilmesi 35
2.2.2. Çelişkilerle Dolu Olması 36
2.2.3. Bazı Faktörleri Görmezden Gelmesi 38
2.2.4. Bilgi Eksikliği ve Belirsizlik 40
2.2.5. Mezhepler Karşısında Taraflılığı 43
2.2.6. Yanlış Öngörüler 45
2.2.7. Gerçeklikten Sapma 47
2.2.8. Yorum Sorunu 48
2.2.9. Amaçlarının Olması 50
3. BÖLÜM 52

Şİİ UYANIŞ FİKRİNİN GEÇERLİLİĞİ 52
3.1. İRAN 52
3.2. IRAK 56
3.3. DİĞER MÜSLÜMAN ÜLKELER 59
3.4. AMERİKA'NIN Şİİ UYANIŞ'TAKİ YERİ 69
SONUÇ 71
KAYNAKÇA 74
ÖZET 82
ABSTRACT 83

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı geçen eser

Bkz. : Bakınız

çev. : Çeviren

İA : İslâm Ansiklopedisi

ed. : Editör

ö. : Ölüm Tarihi

s. : Sayfalar

GİRİŞ

Dünya, insanoğlunun var oluşundan beri ırk, ideoloji, din ve anlayış farklılıkları sebebiyle pek çok savaşa sahne oldu. Yirminci yüzyıla geldiğinde ise bütün insanlığı etkileyen iki büyük dünya savaşı yaşandı. İlk savaş Batı'nın imparatorluklar karşısındaki mücadelesini oluştururken ikinci savaş ise Batı'nın diktatörlükler ve faşist rejimlere oluşturduğu tepkiyi yansıtmıştır. Bunların sonunda yaşanan Soğuk Savaş döneminde ise Batı komünizme karşı durmuş ve bu dönem birkaç temsili savaşa (proxy war) neden olsa da büyük çaplı savaşları beraberinde getirmemiştir. Yine de bu dönem dünyadaki bütün ülkeleri uzaktan ya da yakından etkileyecek şekilde germiştir. Komünizmin teorikte olmasa da pratikte çöküşü, her dönem kendine bir "düşman" oluşturarak güçlenen ve saldırılarını meşrulaştıran Batı'yı da dünya arenasında tek başına bırakmıştır. Bu sorunu çözmek için de Batı kendine yeni bir düşman oluşturmuştur: İslam. Bu nedenle Müslümanların yoğunlukta yaşadığı coğrafyalar yirminci yüzyılda tarihinde hiç olmadığı kadar büyük ve kanlı savaşlara sahne olmuş ve ayrışmalar gittikçe daha da içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Gerekli ortam oluştuğunda ise bu düşman 11 Eylül saldırılarıyla gün yüzüne çıkmıştır.

Realist bakış açısıyla bakıldığında devletin çıkarlarını her şeyin üzerinde tutan anlayışa uygun bu tutum, yirminci yüzyıldan ders almamış ve dünyadaki kaosu yirmi birinci yüzyıla taşımıştır. Bunun sonuçlarından biri olarak Irak Savaşı patlak vermiş ve Müslümanların yoğunlukta yaşadığı coğrafyalar, özellikle de petrolün en fazla çıkarıldığı bölgelerdeki haritalar yeniden şekillenmeye başlamıştır. Öyle görünüyor ki kendi oluşturduğu daha önceki düşmanlarını zayıflatmayı başaran Batı ülkeleri, İslam'la olan savaşını galip olarak bitirmeden sonlandırmayacaktır. Başka bir deyişle, İslam'la olan ve

dolayısıyla Müslümanların kendi içindeki savaş geleceği şekillendirecektir. Bu görüşü savunanlardan biri de yazdığı *Shia Revival* isimli kitabıyla ilgiyi üzerine çeken Veli Nasr'dır. "How conflicts within Islam will shape the future" yani İslam içindeki çatışmaların geleceği nasıl şekillendireceği sloganıyla yola çıkan Nasr, sorunu dışarıda değil İslam'ın içinde, Şiilerin yaşadığı baskıya bağlayarak genel kanıdan farklı bir görüş ortaya koymuştur. Bu tezde de Müslümanların yoğunlukla yaşadığı bölgelerdeki, özellikle Batı'nın Orta Doğu olarak isimlendirdiği alanlarda yaşanan gelişmelerin merkezine Batıyı değil de Şiiliği koyan "Shia Revival" yani "Şii Uyanış" fikri değerlendirilecektir.

A) ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Amerikan ordusu Irak'ı işgal etmekle sadece Saddam yönetimini devirmekle kalmadı, aynı zamanda Orta Doğu'da yaşanan ve yaşanacak olan mezhepsel çatışmaların da yolunu açmış oldu. Irak'ta çoğunluk olan ve uzun yıllardır azınlık statüsünde yaşayan Şiiler de güçlenerek yönetimde söz sahibi olurken Orta Doğu'daki gelişmelerde etkin rol almak isteyen İran'a da alan oluşturdular.

Ünlü İranlı akademisyen Seyyid Hüseyin Nasr'ın oğlu olmasıyla da bilinen 1960 doğumlu olan, siyaset bilimi doktorasına sahip akademisyen Veli Nasr da *Shia Revival: How Conflicts Within Islam Will Shape the Future* isimli kitabıyla Orta Doğu'yu şekillendiren mezhep çatışmalarını 632 yılından günümüze uzanan tarihi bir süreç olarak aktarıp gelecek üzerinde öngörülerde bulunmuştur. Batı dünyasında önemli yankı uyandıran bu kitap, hem Nasr'ın siyasi danışmanlık kariyerini başlatmış hem de Orta Doğu'da atılacak olan siyasi adımlarda yönlendirici etkiye sahip olmuştur.

Şii-Sünni çatışmasının Katolik-Protestan savaşlarına benzeten Nasr, Sünni baskıya verilen Şii tepkinin de Orta Doğu'nun geleceği açısından göz ardı edilmemesi gereken bir unsur olarak göstermiştir. Ayrıca, Batılı okuyucuyu Orta Doğu-Amerika ya

da Orta Doğu-İsrail gerilimine yoğunlaşmaktan çıkarıp Müslümanların kendi içlerinde yaşadıkları gerilimlere dikkat çekmiştir. Bu nedenle, Şii Uyanış konusu günümüzde yaşanan siyasi gelişmeleri anlamada önemli bir temel noktadır. Ayrıca, Nasr'ın danışmanlık görevini sürdürdüğü siyasi dönem boyunca Amerika-İran ilişkilerinin Şiilerin çıkarına bir seyir sürdürmesi de hem Şii Uyanış fikrinin hem de diğer görüşlerinin Orta Doğu siyasetine yön vermiş olması açısından da önemlidir.

B) KONUNUN SINIRLARI VE KAYNAKLARI

Fikrin özünü oluşturan "Shia Revival" terimi, Şii Yükseliş, Şii Diriliş, Şii Canlanması vb. gibi çok çeşitli şekillerde Türkçeye çevrilmiş olsa da konunun genel itibariyle kullanımına bakılarak Şii Uyanış şeklindeki çevirisi kullanılmıştır.

Tezin birinci bölümü Şii Uyanış fikrinin açıklamasına ayrılmıştır. Bu nedenle kaynaklar, Şii Uyanış fikrini ortaya koyan Veli Nasr'ın konu hakkında yazmış olduğu kitap, makaleler, katıldığı röportajlar ve söyleşiler ile sınırlandırılmıştır. Birkaç senelik zaman dilimine yayılan bu kaynaklar, Şii Uyanış fikrini ilk defa kapsamlı olarak prtaya koyduğu kitabın yayınlandığı 2006 tarihinden sonrasına dayanır.

İkinci bölümde yer alan kaynakların tamamı Şii Uyanış fikrine yapılan eleştiriler ya da inceleme yazılarıyla sınırlandırılmıştır. Bunlardan büyük bir kısmı akademik inceleme (review) makaleler olmakla birlikte gazete, dergi ve kişisel web sitesi kaynaklı yazılardan da yararlanılmıştır. Özellikle Şii Uyanış fikrine sert eleştirilerde bulunan yazılar, tarafsızlığın korunmadığı akademik dışı kaynaklardan alınmıştır.

Son bölümde ise Şii Uyanış fikrine dair kişisel değerlendirmeler verilmiş ve günümüz dünyasında yaşanan gelişmelerin Nasr'ın öngörüsü ile uyuşup uyuşmadığına

yoğunlaşmıştır. Bu noktada temel alınan ülkeler Şiilerin yoğun olarak yaşadığı ya da Şiilikle ilgili gelişmelerden doğrudan etkilenecek coğrafyadan seçilmiştir.

1. BÖLÜM

Şİİ UYANIŞ FİKRİ

1.2.Şİİ UYANIŞ FİKRİNİN TANIMI

Şii Uyanış fikri, Şii Hilali söylemiyle birlikte uzun süredir dile getirilmekteyken asıl çıkışını Veli Nasr'ın yazmış olduğu *Shia Revival* kitabıyla yaparak büyük yankı uyandırdı. Şii Uyanış fikrine göre Şiiler yüzyıllardır Sünni baskı altında ezilmekteydi ve özellikle Şiiliğin önemli bir merkezi olan Irak, Şii çoğunluğu bünyesinde barındırmasına rağmen Şiiler, Sünni rejim altında azınlık statüsünde yaşamaktalardı. Diğer yandan, Irak Şiileriyle organik bağı olan ve Şiiliğin resmi devlet dini olduğu tek ülke olan İran'ın durumu da Irak Şiilerini etkilemekteydi. Daha öncesinde İran'ın çevresi Sünni ülkelerle çevriliydi ve Afganistan ve Irak'a Amerikan güçlerinin girmesi Baas ve Taliban tehditlerini ortadan kaldırdı. Bu durum Şiileri uyandıran önemli bir etken haline geldi. [1]

Irak'taki hükümetin Sünni etkiden kurtulup Şiilere geçmesi, bölgedeki azınlık ya da çoğunluk olan ve ezilen Şiilere yeni bir bakış açısı sundu ve Şiilerin hem beklentileri arttı, hem de kendi aralarındaki etkileşmenin önü açıldı. Bu da Şii Uyanış'ın temelinin görünür hale gelmesiyle sonuçlandı. [2]

Şii Uyanış'ın başka bir anlamı da Şiilerin gücünün artmasının yanında ortak bir kimlik inşa etmektir. Özellikle Irak Şiileri üzerinde önemli etkiye sahip Ayetullah

[1] "Vali Nasr on the Conflict between Shiites and Sunnis: We Need Engagement with Iran", *Spiegel Online,* 25 Oct. 2006, www.spiegel.de/international/spiegel/vali-nasr-on-the-conflict-between-shiites-and-sunnis-we-need-engagement-with-iran-a-444709.html.
[2] Çakır, Ruşen. "Vali Nasr: Ortadoğu'nun kaderini Şiiler belirleyecek". 27 Oct. 2006, rusencakir.com/Vali-Nasr-Ortadogunun-kaderini-Siiler-belirleyecek/631.

Sistani'ye[3] göre Şii Uyanış, Irak, İran, Suriye, Lübnan, Pakistan ve Afganistan'daki milyonlarca Şii'ye ortak kimlik inşa etmek demektir. [4] Bu durum, Pan-Şiilik anlayışından ziyade, Şiilerin kültürel ve dini bağları sayesinde birlik olup politik yaptırımlarda bulunabilmeleri, Irak'ın diğer Şiilere örnek olup kendi hükümetlerine siyasi taleplerde bulunmalarını teşvik etmesi, bu döngünün tekrar Şiiliğin kendi içindeki bağları daha da güçlendirmesi anlamını taşıyor.[5] Şii Uyanış, Şii kimliğini korurken aynı zamanda Şii kimliğini yaymak anlamında da kullanılıyor. Yine de bunun için Irak Şiileri dini özgürlüklerine kavuşmak ve kimliklerini korumaya almak için örnek oldular.[6]

Şii Uyanış'ın bir sonraki aşamasında ise diğer Şiilerin, Şii Uyanış'ın başlangıç noktası olan Irak'ın arkasında durması ve beraberce Sünni baskıya karşı korunması var.[7] Şii hükümet ve hareketlerinin Irak'ın korunması üzerine görüş birliğine varması, önemli bir durumdur çünkü Irak'taki savaş sadece Irak'taki Şiilere değil, bölge genelindeki Şiilere de yaradı.[8] Birlik halinde dile getirilen daha fazla güç ve hak talebi Sünni diktayı zayıflattı.[9]

Şii Uyanış bölgedeki demokrasi anlayışını geliştirmek için iyi bir fırsat oluşturmuştur. İran'daki monarşinin devrilip demokrasinin gelmesi bu durumun en belirgin örneklerinden biridir.[10] Yine de Irak Savaşı sonrasında ortaya çıkan Şii Uyanış İran Devrimi'nden sonra yaşananlardan çok farklıdır. İran Devrimi ideolojik ögeler barındırırken Şii Uyanış'ın belirli bir ideolojisi yoktur. Şiiler sadece haklarına kavuşmak

[3] Ayetullah el-Uzma Seyyid Ali el-Hüseyni el-Sistani, Irak Şiileri için önemli bir dini liderdir ve İmamiye Şiası'nda önemli yeri olan Necef'te önemli rol oynamaktadır. İran'da doğmuş olakla brlikte 1951 yılından itibaren Irak'ta yaşamaktadır.
[4] Nasr, Vali. *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*. New York: W. W. Norton, 2007. p.176.
[5] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.179.
[6] Nasr, a.ge., s.182
[7] Nasr, a.ge., s. 179
[8] Nasr, a.ge., s.176
[9] Nasr, a.ge., s.179
[10] Nasr, a.ge., s.181

için yönetimden pay almak istiyorlar.[11] Ayrıca, Şii Uyanış yönetim şekliyle de sınırlı değildir. Her ülkenin kendine has yönetimleri olmakla birlikte birbirlerinin iyi taraflarından Şiilerin durumunu iyileştirmek amacıyla faydalanabilirler.[12]

1.3.Şİİ UYANIŞ'IN ALTYAPISI

Her ne kadar Şii Uyanış Irak Savaşı sonrasında ön plana çıkmış olsa da oluşma süreci çok uzun bir zaman dilimini kapsamaktadır. Şiiliğin bugünkü uyanışa geçme durumunu daha iyi anlayabilmek için geçmişteki birikimlerine ve karşılaştıkları olaylara bakmak gerekmektedir. İlk olarak Şiiliğin kırılma noktası olarak Sakife'deki, toplantı iken kristalleştiği olay olarak da Kerbela ön plana çıkar.[13] Daha sonraki yıllarda Şiiler baskıya maruz kalmaya devam ederler. 19. Yüzyıla gelindiğinde ise Hintli Şiilerin dinlerini özgürce yaşamalarına müsaade etmeyen İngiliz yönetimine karşı Hüseyin bin Ali'den (ö.680) ilham alarak hak arama mücadelesine girişmeleri yakın zamanda Şiiler adına atılmış önemli bir adım olur.[14] 1959'da el-Ezher Ünversitesi'nin[15] Şiiliği de hak mezheplerden biri olarak kabul etmesi bu adımı perçinlemiştir. 60'larda Irak'ta Muhammed Bakır el-Sadr'ın[16] Şii duyguları körükleyici hareketlerde bulunması[17] ve 70'lerde Ali Şeriati'nin İslam ve sosyalizm karışımı Şiilik anlayışıyla kitleleri etkilemesi[18] de farkındalığın artmasındaki süreci hızlandırır. İşin siyasi ayağında ise 70'lerde Zülfikar Ali Butto'nun Sünni çoğunluğa sahip Pakistan'da laiklikle Şiiliği harmanlayan politikalar izlemesi[19] ve daha sonraki yıllarda ortaya çıkan Emel ve Hizbullah gibi oluşumlar Şiilere daha fazla güven verir. 1979'da Humeyni önderliğinde

[11] Çakır, "Vali Nasr: Ortadoğu'nun kaderini Şiiler belirleyecek".
[12] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.179.
[13] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.40.
[14] Nasr, a.ge., s.46-47
[15] Şii Fatimiler tarafından kurulmuş bir üniversite
[16] Iraklı Şii din adamı ve syasetçi 1980 yılında Baas rejimi altında tutukluyken hayatını kaybetmiştir.
[17] Nasr, a.ge., s.86
[18] Nasr, a.ge., s.129
[19] Nasr, a.g.e., s.89

yaşanan İran İslam Devrimi ve onun arkasından Humeyni'nin Mehdi inancını ön plana alarak pasif Şiileri harekete geçirme çabaları[20] ve 1980'lerde İran Devrimi'nden etkilenen başka ülkelerdeki Şiilerin kendi hükümetlerine başkaldırıları[21] Irak Savaşı sonrası oluşacak Şii Uyanış'ın temellerini sağlamlaştırıcı nitelikteydi. Irak Savaşı ile birlikte ise Şiilerin önündeki engel yıkılmış, Şiiler özgürlüğe bir adım daha yaklaşmıştır.

1.4. Şİİ UYANIŞ'IN AŞAMALARI

1.4.1. Ayetullah Sistani'nin Amerika'nın Irak İşgalini Olumlu Kabul Etmesi

Şii Uyanış'ın üç önemli sacayağı vardır. Bunlar sırasıyla, Irak'taki Şii çoğunluğun güçlendirilmesi, İran'ın bölgesel güç olarak uyanışa geçmesi, bölgedeki diğer Şii azınlıkların güçlendirilmesi olarak verilebilir. Bu üçü birbirine bağlıdır ve birbirinden destek alır. Oluşturdukları birlik sayesine Orta Doğu siyasetine yön veren bir konuma gelebilirler. Ayrıca Orta Doğu'daki güç dengesini sağlayarak 1400 yıllık Sünni hegemonyasının yönünü değiştirebilirler.[22] Şiiler Irak'ta demokrasinin en iyi yol olduğuna karar verip seçimlere büyük bir kararlılıkla gittiler. Bu süre zarfında Şiiler Sünni provokasyonlara direndiler fakat 2005 yılına gelindiğinde seçimlerin ve demokrasinin Sünni direnişi bitirmeyeceğini fark ettiler. Amerika ise Sünnilere yakınlık göstererek bu direnişi yumuşatmaya çalıştı. Bu durum Şiilerin tepkisine neden oldu. Amerika Sünnilere yakınlaştıkça ılıman Şiilerin söz söyleme gücü azaldı ve Şiiler de radikal yollar tercih etmeye başladılar. Amerika mezhepçiliğin farkına vardığında

[20] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*s, s.131
[21] Nasr, a.g.e., s.139.
[22] Nasr, a.g.e., s.184

mezhepsel ayrılıklar Irak'ın dışına taşmıştı. Amerika İran'ın Irak üzerindeki etkisinden endişeliydi, ama yapabileceği bir şey de yoktu. [23]

1.4.2. Irak'taki Şii Çoğunluğun Güçlendirilmesi

Irak'taki Şiilerin güçlenme çabasını anlayabilmek için geçmişte yaşanan baskının ve yok sayılmanın şiddetine bakmak gerekmektedir. Öncelikle, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Orta Doğu coğrafyasının haritalarının oluşturulmasında büyük rol oynayan Gradute Bell[24] Irak bölgesiyle alakalı kesin fikirleri vardı ve Sünni Araplara olabildiğince yakınlık gösterirken Şiilere karşı mesafeliydi. Çünkü Şiiler onun kafasında oluşturduğu Irak fikriyle uyuşmuyordu. Şiilerin önemli merkezi Necef ise Bell için hiçbir şey ifade etmiyordu. [25] Bu nedenle Irak sınırlarını oluştururken Şii varlığını yok saymakla kalmamış, Irak Şiileri ile herhangi bir bağlantısı olmayan Faysal'ın kral olarak belirlenmesinde yardımcı olmuştur. Daha sonraki yıllarda Kral Faysal'ın oğlu 1958'de devrilip yerine Albay Kasım geçtiğinde Şiiler rahat bir nefes alacaktı ki o da başka bir darbeyle devrildi. Darbeden sonra yönetimi eline alan Baas ise seküler bir tutum sergileme fikriyle yola çıksa da Sünni hegemonya uyguladı.[26] 35 yıllık Baas dönemi içinde Saddam en sevilmeyen liderdi ve Şiiler için Saddam'ın Yezit'ten farkı yoktu. [27] Baas rejimi, Şiilerin önemli günlerini kutlamalarını yasakladı ve önemli dini liderleri öldürdü. Bunların arasında iki oğluyla birlikte öldürülen Muhammed Sadık el Sadr[28] da vardı.[29]

Şiiler, kendilerine karşı tüm yapılanlara rağmen devlete sadık kaldı. 1991'de Kuveyt'ten dönen askerlerin Basra'dan başlayıp Necef'e sıçrayan isyanları başlatmasıyla

[23] Nasr, Vali "The Shia Revival." *Military Review*, 2007, p.9-13.
[24] Cambridge üniversitesi tarih mezunu İngiliz. Irak ve Suriye haritalarının oluşmasında önemli rol oynamıştır.
[25] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.186.
[26] Nasr, a.g.e., s.186
[27] Nasr, a.g.e., s.187
[28] Muqtada Al sadr'ın babası
[29] Nasr, a.g.e., s.187

durum değişti. O sırada Şiiler Amerika'dan Saddam'a karşı destek beklediler, ama Suudların araya girmesiyle Şiiler yalnız bırakıldı. Sünni bir diktatörün varlığı, Şiilerin güçlenmesinden yeğdir denildi. Bunun ardından on binlerce Şii katledildi.[30] 2005'e gelindiğinde, Şiiler akın akın oy kullanmaya gittiler. Oy vermenin zorunluluğuna dair yazılı ve sözlü fetva yayınlayan Ayetullah Sistani'nin etkisi çok büyüktü. Meclisteki sandalyelerin yarısına yakınına Şiiler sahip oldu.[31] Böylece savaş sırasında Şiiler ve ulema Irak'taki gücü elinde bulunduran kesim oldu. Her ne kadar İran'da yaşananların tekrarından kaçınılsa da Irak'ta da iki isim ön plana çıkmaya başladı. Bunlardan biri ılımlılığıyla dikkat çeken Ayetullah Sistani iken ikincisi ise oğullarıyla birlikte öldürülen Sadrın şöhretinden dolayı oğlu Muktada el-Sadr idi.[32] Sadr ve Ayetullah Sistani dışında Hakim kardeşler olarak da anılan Bekir ve Abdülaziz Hakim de destekçilerini arttırdı.[33]

Daha sonraki dönemlerde Şiilerin kendi aralarında tartışmalar yaşandı. Güneydeki Şiiler federal devlet yapısını desteklerken Bağdat, Kerkük ve Musul gibi kuzey illerdeki Şiiler buna şiddetle karşı çıktılar. Ayetullah Sistani ise bu tartışmalardan uzak kalarak bütün Şiileri kapsayan bir Şii kimliği oluşturma çabalarına devam etti.[34] Camilere, pazar yerlerine, kalabalık alanlara yapılan bombalı saldırılar Şiiler ve Sünnilerin arasını iyice ayırdı.[35] Ulemanın ve sivillerin öldürülmeye devam etmesi ise ayrılıkları iyice derinleştirdi. Oluşan mezhep çatışmalarını hem Şii kimliğini hem de Şii politikalarını daha belirgin hale getirdi.[36] Sünni liderler, özellikle Baas geçmişi olanlar Şiilerin güçlenmesini İran'la ilişkilendirdiler.[37] Muktada'nın popülaritesi İran karşıtlığından değil

[30] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, a.g.e., s.188
[31] Nasr, a.g.e., s.189
[32] Nasr, a.g.e., s.190
[33] Nasr, a.g.e., s.192
[34] Nasr, a.g.e., s.196
[35] Nasr, a.g.e., s.196
[36] Nasr, a.g.e., s.198
[37] Nasr, a.g.e., s.198

Amerika'ya karşı tutumundan dolayı arttı.[38] Ayetullah Sistani'nin İran'da doğmuş olması ve İran vatandaşı olması Irak Şiilerinde tepkiye neden olmadı. Aksine İran'la ilişkilerini geliştirdi.[39] Sünniler Irak'ta Şiilerin güçlenmesini Amerika'nın neden olduğunu ve İran'dan da destek gördüğü görüşündelerdi. Hatta onlar için pek çok Şii Iraklı bile değildi ve Irak'ın zorlama yoluyla Şii devletine dönüştürüldüğüne inandılar.[40] Bu nedenle Sünniler 2005 seçimlerini boykot etti ve bunun bir hata olduğunu sonradan fark ettiler. Saha sonraki anayasa referandumuna karşı seçimlere katılmalarına rağmen anayasa onaylandı. Irak'ta aslında tahmin edilenden daha az bir Sünni nüfus olduğu kesinleşti ve bu sefer Sünniler azınlık durumuna düştüler.[41]

Şiiler uyanışa geçtikçe Sünnilerin Amerikan karşıtı oluşumları Şii karşıtlığına kaymaya başladı ve Sünni direniş arttıkça mezhepsel ayrışmalar da arttı.[42] Bir yandan Sünniler Amerika'nın Şiileri yalnız bırakması için uğraşırken diğer yandan da yaptıkları eylemlerle hem Şiilerin devleti yönetemeyeceği fikrini oluşturmaya çalıştı hem de Şiilerin Amerika'ya güvenlik konusundaki güvenini sarsmaya uğraştı.[43] Politik güç ve güvenlik birlikteliğinin Sünniler olmadan başarılamayacağını göstermek istediler.[44] Güneydeki Şiiler federal devlet yapısını desteklerken Sünniler bunu sadece petrol bölgeleri nedeniyle değil aynı zamanda üniter devlet yapısına aykırı olduğu için tehlikeli buluyorlardı.[45] Bu dönemde Zarkavi gibi uç görüşlü Sünni isimler ortaya çıktı.[46] Amacı Şiiler ile Sünniler arasında sivil savaş çıkarmaktı.[47] Iraklı Şiiler ise bu eylemleri yapanların kimler olduğunu

[38] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*s, s.200
[39] Nasr, a.g.e., s.200
[40] Nasr, a.g.e., s.200
[41] Nasr, a.g.e., s.201
[42] Nasr, a.g.e., s.203
[43] Nasr, a.g.e., s.203
[44] Nasr, a.g.e., s.204
[45] Nasr, a.g.e., s.204
[46] Nasr, a.g.e., s.205
[47] Nasr, a.g.e., s.207

bilmelerine rağmen dışarıyı, başta Suudi Arabistan olmak üzere Selefi ideolojiyi benimsemiş çevre ülkeleri suçluyordu.[48]

Amerika Irak'a girdiğinde yıllardır ezilen Şiilerde artık ülkenin geleceğinde söz sahibi olacaklarına dair büyük bir umut doğdu ve Ayetullah Sistani de Şiilerin seçimlerde oy kullanmasını sonuna kadar destekledi.[49] Şiilerin Amerika'nın Sünnilere karşı tutumuna dair endişeleri vardı, fakat Şii milis güçler, Sünnilerin kışkırtmalarına karşı büyük bir direniş gerçekleştirmiyordu. Fakat Sünni radikal grupların 2006'da Samarra'da Şiilerin en kutsal mekânlarından biri olan camiyi bombalamaları Amerika'ya olan endişeyi öfkeye çevirdi ve güvenlerini sarstı. Sonrasında ise Amerika kendini Şii milis güçlerle birlikte Sünni radikallere karşı savaşırken buldu.[50]

1.4.3. İran'ın Bölgesel Güç Olarak Uyanışa Geçmesi

Irak'taki Şii güçlenmesi Irak sınırları içinde kalmadı, aynı zamanda Orta Doğu'da büyük bir değişikliğe neden oldu. Bu da İran'ın bölgesel güç olarak ortaya çıkması demekti. Şii Uyanış Irak'ta başlamış olabilir ama bundan en çok faydayı İran gördü ve aynı zamanda Şii Uyanış'ı hem tanımlamada hem de yönlendirmede büyük rol oynadı.[51] Geçmişten gelen birikim ve tecrübenin de etkisiyle İran kendini Mezopotamya'dan Orta Asya'ya uzanan bölgesel bir güç olarak görüyor. Şii Uyanış'ın merkezinde olması, nükleer gücü ve Taliban ve Saddam rejimlerinin etkisinin azalmasının da bunda rolü büyüktü.[52] Bunun öncesinde İran, Sünni duvarla çevrelenmiş durumdaydı ve İran'ın sahip olduğu nükleer güç Sünni baskıya karşı güç dengesini lehine çevirmeye yardımcı oluyordu. Irak Savaşı İran'ın çevresindeki Sünni duvarın yıkılmasını sağladı. Aslında bu

[48] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*s, s.208
[49] Nasr, Vali. "Behind the Rise of the Shi'ites." *Content Time*, 19 Dec. 2006, content.time.com/time/world/article/0,8599,1571368,00.html.
[50] Nasr, a.g.e., s.
[51] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.212
[52] Nasr, " When Shiites Rise."

yıkım ilk olarak Afganistan Savaşı ile başlamıştı. Taliban'ın gücünün azaltılması, Pakistan ve Orta Asya'daki Şiileri İran'la yakınlaştırdı. Saddam'ın devrilmesiyle de Güney Irak, İran etkisine açık hale geldi.[53] Bu durum, İran'ın işine yaradı ve Şii Uyanış için büyük bir imkân sağladı.[54]

İran'ın bölgede, özellikle Irak üzerinde sadece askeri ve siyasi değil, dini ve ticari anlamda da etkisi oldukça büyüktü. 2003'ten beri İran, Irak üzerinde yapıcı bir rol oynadı, hatta Irak'ta kurulan hükümetle resmi görüşmelerin sağlanması için Bağdat'a ilk delege gönderen ülke de İran'dı. Ayrıca ülkenin bayındır hale gelmesi için de büyük miktarlarda para yardımlarında da bulundu.[55] Buna ek olarak, Irak'taki kutsal mekânların İranlı Şiiler için de önemi olduğundan bu mekânlara insanların rahat bir biçimde ulaşma talebi İran'ı Irak üzerindeki etkisini sürdürebilmesi için bir diğer etken idi.[56] 1980'lerden beri İran'a Irak'tan büyük bir Şii Arap göçü yaşandı. Irak Savaşı'ndan sonra ülkelerine geri dönen bu Şii nüfus, Irak'ta pek çok sosyal, askeri ve politik faaliyetlerde ön planda oldular. Bu da Amerika'nın beklediği Arap milliyetçiliğinin artması yerine Şii kimliğinin güçlenmesine neden oldu.[57] Pek çok İranlı kendi ulemasından memnun olmasa da Irak'taki Şii Uyanış'tan ve Şii kimliğinin güçlenmesinden umutluydu.[58] Ayrıca, Humeyni yapımı rejim, İran halkında eski bildikleri Şiiliğe dönme isteği oluşturdu. Bu özlem, onları daha sade olan Ayetullah Sistani'yi desteklemeye götürdü.[59] Ayetullah Sistani Irak'taki Şii liderler arasında en ılıman ve en popüler olanı idi. Ayrıca İranlılardan gelen dini vergiler dünyadaki diğer Şiilerden gelenlerin toplamından daha fazlaydı.[60]

[53] "The Revival of Shia Islam"
[54] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.222
[55] Nasr, " When Shiites Rise."
[56] Dhaliwal, Daljit. "Pilgrimage to Karbala Interview with Vali Nasr." *Wideangle,* 26 Mar. 2007, www.pbs.org/wnet/wideangle/interactives-extras/interviews/interview-with-vali-nasr/1639/.
[57] Nasr, "When Shiites Rise."
[58] Nasr, a.g.e.
[59] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.219
[60] Dhaliwal, "Pilgrimage to Karbala Interview with Vali Nasr."

İran kendi dışındaki ülkelere yatırım yaparken kendi içinde de gelişimini etkileyecek faaliyetleri destekledi. İran her açından İslam'ın modern yüzünü temsil ediyordu. Farsçanın internette en yaygın kullanılan dillerden biri olması, Batı eserlerinin Farsça çevirilerinin artması, bilim ve teknolojideki ilerlemeler ve İran sinemasının dünyada kabul görür duruma gelmesi bunun en önemli göstergesidir.[61] İran'da bulunan ve geliştirilmesi için önemli kaynaklar ayrılan kütüphaneler Şii tarihi, hukuku ve teolojisi araştırmaları için eşsiz bir imkân sunuyor. Bünyesinde bulundurduğu pek çok medreseyle Kum şehri geleceğin Şii toplumunu eğitiyor.[62] Kum'daki medreseler artık eskiden olduğu gibi devrim eğitimi vermiyor, onlara demokrasi ve reformizm ruhu aşılıyorlar. Ayetullah Sistani de dünyada büyük etkisi olan web sitesinin ana merkez olarak Kum'u seçmiş durumdadır. Kendi merkezi olan Necef'te dini bilgiyi teknik imkânlarla buluşturmak pek mümkün değildir.[63] Bunda Kum ve Necef arasındaki bağların güçlü olmasının da etkisi vardır. Hatta Ayetullah Sistani'nin dünyanın farklı ülkelerindeki Şii nüfus tarafından takip edilen web sitesi Kum merkezli idi.[64]

İran'ın bu şekilde kendini güçlendirmesi, bütün diğer etkenlerle birleşince İran ve Irak arasındaki bağların güçlenmesini sağlamaktaydı. Irak ve İran arasındaki etnik farklılık geçmişte sorunlara neden olsa da Irak'taki Şii gruplar güçlendikçe bu farklılığın da önemi azalacaktır.[65] Irak'taki Şiileri Sünni direniş kadar İran'a yaklaştıran bir şey yoktur, özellikle de Amerika Şiilere bekledikleri desteği göstermediği için bu daha etkili oldu.[66]

Her ne kadar İran hem kendi içinde hem de Irak üzerinde iyileştirme faaliyetlerine girişmiş olsa da bu gidişat uzun yıllardır karşısında bulunan Sünni yönetimlerin tepkisiyle

[61] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.213
[62] Nasr, a.g.e., s.217
[63] Nasr, a.g.e., s.218
[64] Nasr, "When Shiites Rise."
[65] Nasr, a.g.e.
[66] Nasr, a.g.e.

karşılaşmıştır. Özellikle Mısır, Suudi Arabistan ve Ürdün başta Irak olmak üzere bölgedeki İran etkisinden oldukça endişelidir[67] ve Körfez Bölgesi de dahil olmak üzere bölgedeki Şii Uyanış'ın İran'ın bölgesel güç olmasındaki etkisinin farkındadır.[68] Bu endişenin sonucu olarak ortaya çıkan ve İran tehdidinin sembol terimlerinden biri haline gelen Şii Hilali söylemi de bunun en net kanıtıdır. Ürdün kralı Kral Abdullah tarafından ilk kez dile getirilen ve Şii yoğunluğa sahip bölgelerin harita üzerinde oluşturduğu şekilden yola çıkılarak konulan bu isim, Şii nüfusa sahip ülkelerdeki Şiilerin birleşerek Orta Doğu coğrafyası içerisinde söz sahibi olmayı amaçlayacağı şeklinde negatif bir anlam içerir. Bu Şii Hilal anlayışının Orta Doğu ile sınırlı kalmayıp Genişletilmiş Orta Doğu'daki ülkeleri de kapsaması da bu söylemi ortaya atan Sünni kesimi daha da endişelendiriyor.[69] Bunun da ötesinde, Şiilerin sadece İran etkisine girmekle kalmayıp İran'a sadakat bağları kurma ihtimali ise bu endişeleri daha da arttırmaktadır.[70]

Şii Uyanış'tan bu kadar çekinen Sünni yönetimlerin yanında Sünni radikal güçlerin de tepkisi ortadadır. İran, Sünni radikal grupların Şii Uyanış'ı ne kadar İran uyanışı ile özdeşleştirirse o kadar sorun olacağının farkındadır.[71] Bu nedenle İran, oluşabilecek tepkileri ve bunun sonucunda çıkacak çatışmaları en aza indirerek bölgedeki etkisini arttırabilmek için farklı stratejiler izlemektedir. Özellikle İranlı liderler Şii Uyanış üzerindeki Sünni baskı biterse İran süper güç olabilir anlayışına sahiptir. Bu nedenle Humeyni'nin stratejisini izleyerek olayı mezhep çatışmasından uzaklaştırıp Amerika ve İsrail karşıtlığına yoğunlaştırmaya çalışıyorlar.[72] Ancak bu şekilde mezhep ayrılıklarının

[67] Nasr, "When Shiites Rise."
[68] Çakır, "Vali Nasr: Ortadoğu'nun kaderini Şiiler belirleyecek."
[69] Perelli, Daniele C. "An attack against Iran? Sunni governments would be secretly happy" Iranian-American author Vali Nasr with Daniele Castellani Perelli." *ResetDOC*, Nov. 2006, www.resetdoc.org/story/an-attack-against-iran-sunni-governments-would-be-secretly-happy/.
[70] "The Revival of Shia Islam".
[71] A.g.e.
[72] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*. s.226; Dhaliwal, "Pilgrimage to Karbala Interview with Vali Nasr."

bir kenara bırakılıp birlik olunabileceği fikrinde ısrarcı olan İran[73] İsrail karşısında gerek Filistin'e ve Hizbullah gibi gruplara maddi destek aracılığıyla gerekse de uluslararası ortamlarda geliştirdiği söylemlerle devam etmektedir.

İran ve Amerika arası gerilim Irak'taki savaştan önce de vardı. Amerika İran'ın nükleer silah geliştirmesini ön plana çıkarıyor, fakat İran'ın nükleer planları Suud-Pakistan-Taliban müttefikliğinin ortaya çıkması kadar geriye dayanıyor.[74] Her ne kadar Amerika'nın bölgeye girmesi İran'ın etkisini arttırmış olsa da Amerika'nın bölgede bulunmaya devam etmesi İran'ın istemediği bir durumdur. Bu nedenle İran Amerika'nın etkisini azaltmak için elinden geleni yapıyor. Hatta Amerika'nın Irak'ta bataklığa saplanmış hale gelmesinden de gayet memnundur.[75]

1.4.4. Bölgedeki Diğer Şii Azınlıkların Güçlendirilmesi

Irak Savaşı öncesinde Irak bölgesindeki çoğu ülkeyle iyi ilişkilere sahipti. Özellikle Baas Rejimi'nin Irak'taki Şii çoğunluğa rağmen takındığı Sünni yanlısı tavır, içinde Şii azınlıkları barındıran Sünni yönetimlere moral kaynağı olmaktaydı. Onlarla tarihten gelen dini, kültürel, etnik ve ideolojik anlamda pek çok ortak noktaya sahip olmakla birlikte yeri geldiğinde Şii ve Amerika karşıtlığına birleşebiliyorlardı.[76]

Daha sonra Irak'ta başta Felluce olmak üzere Sünnilerin gücü elinde bulunduran yerlerini Amerika'nın işgal etmesi ve Şiilerin güç kazanması Sünni direnişi, dolayısıyla da mezhep çatışmalarını beraberinde getirdi.[77] Irak içerisinde yaşanan bu mezhep çatışmaları da eskiden Irak'ın müttefiki olan ülkelerle arasında husumet oluşturmaya başladı. Örneğin, Ürdün artık Irak için Zarkavi gibi pek çok Baas destekçisinin sığınma

[73] Nasr, " When Shiites Rise."
[74] "The Revival of Shia Islam"
[75] Nasr, "When Shiites Rise."
[76] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.229
[77] Nasr, a.g.e., s.230

merkezi iken Ürdün için de Irak, İran'a Araplardan daha yakın hale gelen Şii bir devlet haline gelmekteydi.[78]

Bölgedeki Sünni yönetimler Irak'ta filizlenen Şii Uyanış'a tepki koymaya devam ederken bu ülkelerdeki Şiiler de Irak'ta olanları büyük bir ilgiyle takip etmeye başladılar. Özellikle Ayetullah Sistani'nin demokrasi yanlısı ve faydacı tutumundan etkilendiler. Hatta Emel ve Hizbullah gibi örgütler bile dini merkezlerini Kum'dan Necef'e kaydırılması görüşünü dillendirmeye başladılar.[79] Fakat bu örgütlerin Ayetullah Sistani'ye olan desteği dini bağdan ziyade siyasi anlamda yaptığı etkiydi. Ayetullah Sistani'nin sloganı olan "bir kişi bir oy" sloganını kendi seçimlerinde kullanmaları da bunun göstergesiydi.[80]

Şii Uyanış, "Pan-Şiilik ya da Şii gücü oluşturmak değil de Şii çıkarlarını milli kimliklerle bir arada korumak"[81] anlamı taşıdığından zamanla İranlı olmanın Şiilik ile özdeşleşmesi gibi Lübnanlılık, Iraklılık ya da Bahreynlilik de Şiilikle özdeşleştirilebilir. Bunun da yeni bir milliyetçilik türünü ortaya çıkarması ve zamanla Sünni-Arap kimliğinden sıyrılıp kendi mezheplerini ön plana çıkarabileceği endişesini doğurdu.[82] Bu endişelerle birlikte, İran Devrimi'nin amaçlayıp başaramadığı etkiyi Saddam sonrası Irak'ta yaşanan Şii Uyanış'ın başarmış olması[83] ve Irak dışına taşan Şii Sünni çatışmasının radikal grupları daha da uçlara itmesi nedeniyle çevredeki Sünni ülkeler de Şii Uyanış karşısında Sünni direnişe destek vermeye devam ettiler.[84] Buna ek olarak, Şii Uyanış'ın kendi ülkelerindeki Şiileri de uyandıracağı endişesiyle Suudi Arabistan başta olmak üzere bazı ülkelerde Şii karşıtı fetvalar verilmeye başlandı.[85]

[78] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*s, s.229
[79] Nasr, a.g.e., s.231
[80] Nasr, a.g.e., s.232
[81] Nasr, a.g.e., s.234
[82] Nasr, a.g.e., s.234
[83] Nasr, a.g.e., s.241
[84] Nasr, a.g.e., s.245
[85] Nasr, a.g.e., s.246-47

Irak'ın özgürleşmesi Orta Doğu ve çevresindeki Şii topluluklar arasındaki bağları daha da güçlendirdi. 2003 yılından beri Lübnan Şiilerinden Pakistan Şiilerine kadar pek çok kişi, Necef başta olmak üzere Irak'taki hac bölgelerini ziyaret etme imkanına kavuştu.[86] Bu durum Irak'ın Şii kimliğini ve bölgedeki Şiiler üzerindeki rolünün artmasında önemli bir gösterge haline geldi.

Irak'taki durumun Orta Doğu'daki ülkeleri etkileme sürecinde bu ülkelerdeki Şiilerin durumuna bakmakta fayda var:

Lübnan uzun yıllardır İran'ın Şiilik açısından bağlarını sağlam tuttuğu nadir ülkelerden biri olarak kaldı. Yine de içerisindeki Hıristiyan nüfus ve bölgedeki Arap milliyetçiliği de göz önünde bulundurularak Lübnan milliyetçiliği ön plana çıkarıldı.[87] Irak Savaşı'ndan sonra Irak Şiilerinin durumundaki değişim ise Lübnan'daki Şiileri bu çizgi dışına çıkmaya cesaretlendirdi.

Şii çoğunluğa sahip bir diğer ülke olan Bahreyn ise Uyanış fikrine yıllardır yaşadıkları tecrübelerle aşina olsalar da bu konuda başarılı olamadılar. Nüfuslarının %70'ini oluşturmalarına rağmen azınlığı oluşturan Sünniler tarafından yönetildikleri için her fırsatta protesto gösterileri, darbe teşebbüsleri, reform hareketlerinde bulundular. 1994'te aşırı bir Şii grubun haklarını savunmak için düzenlediği protesto şiddetle bastırılması sorunların başlangıcı oldu.[88] Büyük çabalarla oluşmaya başlayan demokratikleşme süreci ve seçimler de sonuç vermedi ve monarşi gücünü korumaya devam etti. Buna rağmen Iraklı Şiilerin demokrasi zaferi Bahreynli Şiiler için büyük örnek oldu ve 2005'te tam demokrasi isteyen Bahreyn Şiileri sokaklara döküldü.[89]

[86] Nasr, "When Shiites Rise."
[87] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.23
[88] Nasr, a.g.e., s.234
[89] Nasr, a.g.e., s.235

Bahreyn'de yaşanan bu mezhepsel gelişmeler BAE ve Kuveyt, hatta daha önemlisi Suudi Arabistan'ı doğrudan etkiledi.[90]

Her ne kadar Lübnan ve Bahreyn gibi nüfusun büyük kısmını Şiiler oluşturmasa da Suudi Arabistan yönetimi de benzer problemlerle karşı karşıya kalmış durumda. Bahreynli ve Lübnanlı mezheptaşlarından farklı olarak Suudi Arabistanlı Şiiler %10-15 civarındaki azınlık konumundalar. Her ne kadar bu Şiiler petrol zengini bölgelerde çoğunluğu sağlasalar da yıllardır ekonomik ve dini anlamda büyük ayrımcılığa maruz kaldılar. Özellikle Humeyni döneminde etkisini arttıran Suud-İran çekişmesi onları doğrudan etkiledi. Hatta petrol borularına sabotaj düzenledikleri gerekçesiyle idam edilenler bile oldu. Suud yönetimi ve Vahhabi ulema, İran'a olan kızgınlığını kendi Şii vatandaşlarından çıkarmaktan çekinmedi.[91] Zaten Irak ve Lübnan'dan farklı olarak Suudi Arabistan Şiileri siyasette söz hakkına sahip değildi. Şii bakan olmadığı gibi ordu gibi güvenlikle alakalı pozisyonlardan da uzak tutulmuş haldelerdi.[92] Fakat son yıllarda Suud Monarşisi Şiilere az da olsa yer vermeye başlasa da hala Şiilere karşı, ders kitapları da dahil olmak üzere, hayatın her alanında olumsuz bir bakış açısı mevcuttur. Dini günleri, isim kullanımları, yeni cami yapımı, ezanları, mezarları gibi pek çok konuda Şiilere kısıtlamalar devam etmektedir.[93] Aslında Suudi Arabistanlı Şiilerinin de haklarını aramaya başlaması ve Suud yönetimiyle sorunlar yaşamaları da eskiye dayanmaktadır. 70'lerde, dinlerini bile ifade etmenin mümkün olmadığı bir ortamda Suudi Arabistanlı Şiiler örgütlenip dini ve siyasi hak taleplerini dillendirmeye başladılar. Reform çağrıları devam ederken İran Devrimi'nin patlak vermesi ise taleplerini daha da güçlendirdi.[94] Daha sonraki yıllarda Kral Fahd taleplere olumlu tepki verdi ve Şii temsilcilerle görüşmeyi kabul etti. Fakat ilerleyen zamanda Tahran ve Riyad arasındaki çekişmelerle

[90] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.236
[91] Nasr, a.g.e., s.236
[92] Nasr, a.g.e., s.236
[93] Nasr, a.g.e., s.237
[94] Nasr, a.g.e., s.237

birlikte militanlığa yönelen Şiiler oldu ve yaşanan maddi kayıplar Şiilere olumsuz yönde geri döndü. Baskılar daha da arttı.[95] Saddam'ın devrilmesi ise Suud Şiilerine moral verdi. Suud ailesine Şiiliğin İslam'ın bir parçasını kabul etmelerini ve Şiileri kâfirlikle suçlamaktan vazgeçmelerini istediler. Amaçları ülkeden kopmak değil, sadece o ülkenin bir üyesi olduklarını kabul ettirmekti.[96] Irak'taki Şii Uyanış Suud yönetimini de önlem almaya itti ve Prens Abdullah'ın da etkisiyle Şiilerin de dinlenilmesi gerektiği fikrini kabullendiler. Sonuç olarak 2005'te sınırlı da olsa bir seçim uygulandı. Her ne kadar Şiiler bu seçimden umutlu olmasalar da bu ülkede var olduklarını göstermek için seçimlere büyük katılım gösterdiler.[97]

Seçimlerin Irak gibi sonuç göstereceği ve Şiilerin kâfirliğini arttıracakları endişesi de devam etti.[98] Şiiler seçim sonucunda az da olsa kendilerini ifade edebilecekleri bir alana sahip oldular. Ayetullah Sistani'nin de dışardan yaptığı eleştiriler etki göstermeye başladı. 2005'te Kral Abdullah yönetimi devralınca Şiilerle alakalı bazı iyileştirmelere gidilmesi kararı aldı.[99] Kral Abdullah'ın Şii Uyanış'ı tehdit olarak görmesi şaşırtıcıdır. Çünkü kendisi radikal bir Sünni değildir. Aksine seküler bir duruş sergileyen birisiydi.[100] Fakat Suudların Şii Uyanış'tan çekinmesi normaldir. Çünkü nüfusun %15'i Şii'yse ve bunların neredeyse tamamı petrol zengini bölgelerde söz sahibiyse Şiilerin güçlenmesi Suudların gücünü tehdit etmesi anlamına gelir. Ayrıca Suudi Arabistan ve İran uzun yıllardır rakipti. Şii Uyanış Suudların bu çekilmedeki dengesini sarsabilirdi.[101]

[95] Nasr *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Futures*, s.238
[96] Nasr, a.g.e., s.238.
[97] Nasr, a.g.e., s.239
[98] Nasr, a.g.e., s.240
[99] Nasr, a.g.e., s.240
[100] Dhaliwal, "Pilgrimage to Karbala Interview with Vali Nasr."
[101] Dhaliwal, a.g.e.

1.5. BEKLENTİLER

Irak ve çevre ülkelerin kısa bir zaman içerisinde hızlı bir değişim geçirmiş olması, konunun baş aktörlerinden olan Amerika açısından da beklentilere neden oldu. Amerika Saddam'a karşı Irak halkını bir bütün olarak algılayarak Irak'a girdi fakat Kürt, Arap, Şii ve Sünni ayrımlarını hesaba katmadığı için büyük bir belirsizlik yaşadı.[102] Diğer yandan, Irak'taki tarafını belli etmekten de kaçındı. Ancak bu belirsizlik ne kadar sürerse Amerika'nın o kadar zararına olacaktır.[103] Çünkü her ne kadar Amerika Şiilerin varlığına gereken önemi vermemiş olsa da zengin petrol yataklarında yoğun nüfuslarını bulunması Amerika'nın Şiileri ciddiye alması için yeterli bir sebepti.[104] 1991'de Saddam'a karşı ayaklanan Şiilere desteğini esirgeyen Amerika yakın zamanda Irak'taki Şii güçlenmesini de desteklemezse Şiiler Amerika'nın Orta Doğu'daki politikalarının Suudi Arabistan ve Ürdün yönetimlerine göre şekillendiğine inanmaya devam edebilir.[105] Bu da Amerika'nın Irak'taki durumu için Şii desteğinin artık garanti olmadığı anlamına gelmektedir.

Şiilerin desteği Amerika için önemlidir. Çünkü Şii Uyanış Amerika'nın Orta Doğu politikaları için faydalanabileceği bir fırsattır. Bu yüzden Şii Uyanış Amerika için endişe kaynağı olmamalıdır. Aksine, Şii Uyanış Amerika'nın bölge çıkarlarını gözetmesi açısından yeni bir imkândır. Eğer Amerika bölge Şiileriyle arasında köprü kurarsa bu İran'la olan ilişkilerini geliştirmesine de olanak sağlar çünkü İran sadece sahip olduğu Şii nüfusla değil, bölgesel güç olarak ön plana çıkmasıyla da önemli bir potansiyel taşıyor. Şu anda Amerika-İran ilişkileri nükleer silah ve İran'ın askeri gücü üzerinden ilerlese de bunun yanında başka değerleri de göz ardı etmemek gerekiyor.[106] Örneğin Amerika'da 11 Eylül saldırıları yapıldığında Müslüman dünyasındaki ilk ve en büyük protestolar

[102] Çakır, "Vali Nasr: Ortadoğu'nun kaderini Şiiler belirleyecek".
[103] Nasr, Vali. "Sects and Violence." *New York Times,* 23 Feb. 2006, www.nytimes.com/2006/02/23/opinion/sects-and-violence.html.
[104] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.252
[105] Nasr, "Sects and Violence."
[106] Nasr, " When Shiites Rise."

Tahran ve Karaçi'de yapıldı.[107] Bu iki şehir de Şiilerin yoğun olarak yaşadığı yerlerdir. Bu ikisini o sırada Taliban baskısı altındaki Afgan Şiileri ve Baas Rejimi altındaki Irak Şiileri izledi.[108] Bu bile Şiilerin terör karşıtlığına önemli bir kanıt niteliğindedir. Hatta Şiilerin Amerikan karşıtlığı bile Orta Doğu'da yaşanan terörizm faaliyetleriyle alakalıdır. Şii Uyanış'ın Sünni radikalizme ve cihadi aktivitelere karşı güçlü bir direniş haline gelmesi bölgesel güç dengesi ve demokrasi için oldukça önemlidir.[109] Fakat Şiiler siyasi açıdan Sünni kışkırtmalarına direnirken Amerika'nın Sünnilere yakınlaşması Şiileri küstürebilir.[110]

Amerika, İran ile çeşitli konularda uyuşmazlık yaşasalar da aralarını düzeltmeleri iki ülke açısından da önemlidir. Bu durum Amerika için daha önemlidir, çünkü İran bölgede adımlar atmak için Amerika'nın iznine ihtiyaç duymuyor, fakat Amerika bu bölgedeki ülkelerle alakalı adımlar atmak istiyorsa İran'ı göz önüne almak zorundadır.[111]

Her ne kadar Irak ve Afganistan'a girerek İran'ın etkisinin artmasını sağlayan Amerika'nın kendisi olsa da özellikle Lübnan ve Irak'ta yaşanan nükleer faaliyetler, Hizbullah'a destek ve petrol fiyatlarını arttıracak çalışmalar gibi Amerika'nın aleyhine olacak adımlar atması İran'ın Amerika için bir rakip olarak ortaya çıktığını gösterdi. İran'ın Müslüman dünyasında lider pozisyonu alabilmek için İsrail ve Amerika karşısında Şii-Sünni, Arap-Fars birliği sağlama çabası da bunu destekler niteliktedir.[112]

Bu nedenle Amerika'nın İran'la aralarını düzeltmesi gerekmektedir. Amerika'nın müttefikleri Suudi Arabistan ve Ürdün gittikçe zayıflarken İran bölgesel güç olarak yükselmeye devam etmekte ve Çin, Hindistan hatta Almanya gibi yükselen diğer güçlerle

[107] Perelli, "An attack against Iran? Sunni governments would be secretly happy"
[108] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.251
[109] Nasr, a.g.e., s.251
[110] Nasr, " When Shiites Rise."
[111] Nasr, " Behind the Rise of the Shi'ites."
[112] Nasr, a.g.e.

işbirliği yapma potansiyeli de artmaktadır. Eğer Amerika ileride bölgede askeri açıdan büyük paralar harcamak istemiyorsa şimdiden İran'a yakınlaşmaya başlamalıdır.[113] Ayrıca İran'ın artan yükselişinin Orta Doğu'daki güç dengesini tamamen değiştireceği öngörülürken Amerika'nın İran ile ortak çıkarları üzerinde yoğunlaşarak ilişkilerini iyileştirmesi önemlidir. Ayrıca İran sahip olduğu nüfus, etki alanı, askeri güç, jeopolitik konum ve gelişmişlik açısından Avrupa ve Amerika için önemli bir müttefik olma potansiyeli vardır.[114]

Eğer Orta Doğu'daki gelişmeler hakkında önlem alınmazsa sonuç daha da olumsuz bir hal alabilir ve bu durum ne İran'ın ne de Amerika'nın işine gelir. Irak'ta başlayan mezhep çatışması geçmişte dünyada örnekleri görülen etnik savaşlarla aynı sonuçlara varmaması için bir an önce önlem alınması gerekiyor.[115] Bölünmüş Orta Doğu ile uğraşmak Amerika için daha zor olur, çünkü çatışmalar daha geniş bir alana yayılmış olur.[116] Ayrıca Amerika'nın Orta Doğu'da karşılaşacağı sorunların çoğu Şii Uyanış ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkilidir. Bu nedenle Amerika Orta Doğu'da varlığını sürdürebilmek istiyorsa bu gücü tanımak zorundadır.[117] Orta Doğu'daki mezhepsel kimliklerin bin yıllık geçmişi vardır. Siyasi ve sosyal koşullar bir yana, mezhep çatışmalarının kaynağı hep güç ve kaynak dağılımındaki adaletsizlikten kaynaklandı. Bir mezhep çok alırken diğeri az faydalandı, bir mezhebin yararına olan şey diğerinin zararı oldu. Eğer bu dağılım demokratik bir şekilde yapılırsa Şii-Sünni sorunu kontrol altına alınır. Diktatörlükler bu konuda oldukça başarısızdı. Bir tarafı her zaman diğerinden üstün tuttular.[118] Bu uzun ömürlü bir politika değildi.[119] Gelecekteki istikrar bir mezhebin hegemonyasıyla değil Arap ve İslam dünyasında hem Şiilerin hem de Sünnilerin

[113] "Vali Nasr on the Conflict between Shiites and Sunnis: We Need Engagement with Iran"
[114] Dhaliwal, "Pilgrimage to Karbala Interview with Vali Nasr."
[115] Nasr, " When Shiites Rise."
[116] Perelli, "An attack against Iran? Sunni governments would be secretly happy"
[117] Nasr, " Behind the Rise of the Shi'ites."
[118] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.252
[119] Nasr, a.g.e., 253

kimliklerinin ve inançlarının tanınmasıyla ve zenginlik ve gücün nüfusa oranla dağıtımıyla sağlanabilir.[120] Bu değişim süreci ise Batı'nın, Şiilerin ve Sünnilerin çıkarları ve bölgesel barışı en az zedeleyecek şekilde yapılmalıdır.[121] Irak'taki durumun seyri nasıl olacak bilinmez ama bu mezhepsel çatışmalar Orta Doğu'nun üzerinde kara bulut gibi dolaşmaya devam ettikçe geleceğin geçmişten daha karanlık olacağı kesin görünüyor.[122]

[120] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, a.g.e., 253
[121] Nasr, a.g.e., 253
[122] Nasr, a.g.e., s.254

2. BÖLÜM:

Şİİ UYANIŞ FİKRİNE VERİLEN TEPKİLER

Veli Nasr, Şii Uyanış fikrini ilk olarak ortaya koyduğu *Shia Revival* kitabını yayınladıktan sonra bu fikri dünyada geniş yankı uyandırdı. Yaptığı röportaj ve yayınladığı makalelerin yanı sıra değişik çevrelerden de pek çok görüş dillendirildi. Bunların bazıları tüzel kişilikler ya da basın mensupları tarafından olmakla birlikte, akademik çevrelerden de olumlu ve olumsuz yanlarını inceleyen makaleler yayınlandı.

2.1. DESTEKLER

Şii Uyanış fikrinin ortaya konulduğu *Shia Revival* kitabı, Orta Doğu'ya uzun yıllardır yabancı kalan, fakat son yıllarda yaşanan çatışmalar ve savaşlarla Orta Doğu hakkında basit, anlaşılabilir, bir o kadar da detaylı işlenmiş kaynak ihtiyacı duyan Batı okurlarına ilaç gibi geldi.[123] Özellikle kitabın bir çeviri ya da konuya hakim akademisyenler yerine genel okuyucuya hitap etmesi (bkz. önsöz) bu ihtiyacı gidermede önemli bir görevi yerine getirdi. Bu nedenle Nasr'ın teorisine yapılan olumlu eleştirilerin ve verilen desteklerin büyük bir çoğunluğu Batı kaynaklı olsa da dünyada bu konuda kaynak eksikliğinden kaynaklanan bilgi ihtiyacının boyutunu da anlamak için önemli bir yere sahiptir.

2.1.1.Bölgeyi iyi bilmesi

Veli Nasr'ın ortaya koymuş olduğu görüşün bu kadar yankı uyandırması ve destek bulmasının en önemli nedenlerinden biri, Orta Doğu analizi yapan pek çok analizciden

[123] Toensing, Chris. "Persian Ghost." *Books and Arts,* 2007, p. 26

farklı olarak bölge içerisinden gelmiş ve yaşanan süreç ve sorunlara birebir tanık olmuş önemli akademisyenlerden biri olmasıdır. Her ne kadar Veli Nasr Amerika'nın önde gelen düşünce kuruluşlarında ve üniversitelerinde akademik anlamda kendini kanıtlamış olsa da köken olarak İran'dan gelmesi onu, konu aldığı coğrafya hakkında yorumlarda bulunan Batılı oryantalistlerden bir adım önde başlamasına olanak sağlamıştır. Bunun bir uzantısı olarak analizlerine kendi deniyim ve bilgilerini de eklemiş olması eserinin eşsiz olduğu fikrini doğurmuştur.[124] Nasr'ın sahip olduğu bu altyapı, yaşanan olayların ders kitaplarından gerçek boyuta taşıması açısından destek görmüştür.[125]

Her ne kadar Nasr bölge hakkında birinci elden bilgi edinme konusunda akranlarından bir adım önde olması dikkat çekmiş olsa da sahip olduğu diğer özellikler de destek bulmasında katkı sağlamıştır. Orta Doğu hakkında önemli bir yorumcu olması[126], tarih bilgisinin yadsınamaz olması[127] ve konu hakkında derin analizler sunma yetisi[128] de dikkate alınmıştır.

2.1.2. Farklı Bir Bakış Açısı Sunması

Normalde Batılı araştırmacılar Orta Doğu ile alakalı konuları ele alırken genellikle belirli konulara yoğunlaşırlar. Bunlar genellikle bölgenin modern tarihte ön planda olan otoriter rejimleri, İslam dini ile ilgili yapılan eleştiriler ve bu tartışmalar sırasında başı çeken kadın hakları ve İslam'da kadının yeri ya da terör olayları ve Orta Doğu kaynaklı şiddet baş gösterince tartışılan dini radikalizm gibi popülerleşmiş başlıklar altında

[124] Aziz, Hayet Alvi. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. Naval *War College Reviews* p. 154
[125] Manji, Irshad. "Muslim Against Muslim." *The New York Times*, 12 Aug. 2006, www.nytimes.com/2006/08/13/books/review/Manji.t.html?_r=0.
[126] Abraham, A.J. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Journal of Thirld World Studies*, 2009, p.190.
[127] Brown, Carl L. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Foreign Affairs*, 28 Jan. 2009, www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/2006-11-01/shia-revival-how-conflicts-within-islam-will-shape-future.
[128] Hadji, Fatima. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Journal of Peace Research*, vol.45, no.3, 2008, p.441. <http://www.jstor.org/stable/27640691>.

incelenir. Nasr'ın kitabının ise bunların arka planında kalmış, fakat Müslüman ülkelerin sokakları kana bulayan önemli bir olguya dikkat çekmiş olması destek görmesine neden olan bir diğer etkendir.[129] Diğer yandan, yine bu konuları ve Orta Doğu'da yaşanan olayları açıklamak için akademisyenler ve gazeteciler kendilerine ılımlılar ve radikaller, İslamcılar ve laikler devrimciler ve muhafazakârlar gibi iki zıt kutup oluştururlar. Nasr ise Müslüman ülkeler içerisindeki bu kanlı çatışmaları açıklamak için farklı bir kutup oluşturmuş: Şiiler ve Sünniler.[130] Buna ek olarak, Orta Doğu'da yaşanan gelişmeleri Irak eksenli olarak inceleyerek buradaki iyi ve kötü, demokrasi ve oryantalizm gibi zıtlıklara da dikkat çekmeyi ihmal etmemiştir.[131] Zıtlıkları ve çeşitlilikleri ele alarak değişik bir bakış açısı sunsa da Nasr'ın, hiç kimseyi suçlamadan ve iki taraftan da fikirler öne sürerek tarafsız bir duruş sergilemiş olması da takdir görmüştür.[132]

Veli Nasr'ın Orta Doğu meselelerine farklı bir bakış açısı sunması bağlamında ilgi çeken bir diğer konu da Şiilerin durumuna ilişkin tavrıdır. İlk başta İran devrimi ile dış dünyada tanınırlığı artan Şiilerin Amerika'nın Irak işgali ile önemi arttı. Bu gelişme ise iki farklı açıdan izlendi. Birincisi Şiiliğin tehlike oluşturacağı düşüncesi ve Şii Hilali gibi olumsuz yorumlardı. Diğeri ise bu önem artışının sahip olduğu potansiyel ve bölgeye yenilik getireceği umuduydu, Nasr da ikinci grupta olduğunu her fırsatta belli etmektedir.[133] Sahip olduğu bu pozitif yaklaşım, bölgede yıllardan beri süregelen Şiilere karşı oluşan tavrı değiştirmek açısından yeni arayışlara zemin hazırlamıştır.

[129] Sreeram, Chaulia. "Worm in the Sunni apple: Review on Shia Revival." *Asia Times Online,* 28 Oct. 2006, www.atimes.com/atimes/Middle_East/HJ28Ak01.html.
[130] Delvoie, Louis A. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the* Future by Vali Nasr. *International Journal.* 2007, p. 726
[131] Entessar, Nader. Review of T*he Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the* Future by Vali Nasr. *Library Journal*, 2006, p. 116
[132] Olson, Ray. Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr, Booklist, 1 Jul. 2006, s. 12.
[133] Weiss, Max. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Princeton University*, 2011, p. 424

2.1.3. Anlaşılması Zor Bir Konuyu Ele Alması

Nasr'ın olumlu eleştiri aldığı konulardan biri de Orta Doğu, İslam dini ve Batı arasındaki bağları iyi kurmuş olmasıdır.[134] Çünkü Nasr'a yapılan yorumlar arasında Orta Doğu'nun karmaşık sorunlarını net olarak anlamak için rehber niteliğinde bir eser olması yönünde görüş birliği vardır.[135] Özellikle Amerika Irak'a girdikten sonra İslam ve Orta Doğu'yu tam olarak bilmediği için karşılaştığı sorunlarla boğuşurken Nasr'ın kitabı tarihi ve dini bilgiyi de içine alarak Müslümanların bildiği, fakat Batılıların yabancı olduğu bir konu olan İslam içi ayrılıklar ve tarihten beri aşırılığa kaymış Şiilerin Müslüman politikasındaki yerine dikkat çekiyordu.[136] Bunu sağlamak için de Nasr öncelikle İslam içerisindeki ayrılığa ışık tutuyor, sonrasında Orta Doğu'daki din ve siyasetin taşlarını yerine oturtup siyasetçiler ve Batılı okuyucular için önemli bir bilgi kaynağı haline getiriyor.[137] Buna ek olarak, İslam içerisindeki kırılmaları ve geçmişten günümüze kadar olan gelişmeleri tatmin edici bir şekilde açıklamış olması ise büyük beğeni topluyordu.[138] Bu nedenlerden dolayı, İslam'ın iki ana mezhebi olan Şiilik ve Sünnilik arasındaki

[134] Hadji, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 440; Sariolghalem, Mahmood. "The Shia Revival: A Threat or Opportunity?" *Journal of International Affairs*, 6 Feb. 2007, s. 206

[135] Patterson, Margot. "Making Sense of the Shia-Sunni Divide" *Winter Books*, 2007, s.8a; Hamad, Hamad. Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr. *Inquiries Journal*, 1 Apr. 2012, www.studentpulse.com/articles/636/book-review-the-shia-revival-how-conflicts-within-islam-will-shape-the-future-by-vali-nasr; Olson, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr. s.12, Brown, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr; Munthe, Turi. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam* Will Shape the Future by Vali Nasr. *3118 GA Shia Power*, 15 Jan. 2007, p. 300-307 https://mafiadoc.com/the-shia-revival-how-conflicts-within-islam-will-shape-dissent_5a171c2f1723dda6d27a2088.html, s. 305, Gittleman, Sol. "If You Had One Book to Read About Iran.." *Palestine-Israel Journal of Politics, Economics and Culture*, vol.14, no.4, s. 93; Jankus, Joseph H. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Military Law Review*, vol.194, 2007, s.187; Hadji, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 440

[136] Berman, Ilan. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *The Journal of International Security Affairs*, 2008, www.ilanberman.com/5918/the-shia-revival.

[137] Entessar, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, p. 116

[138] Jankus, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 180; Patterson, "Making Sense of the Shia-Sunni Divide" s. 8a; Gittleman, "If You Had One Book to Read About Iran.." s. 93; Sutherlin, John W. Review of T*he Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Middle East Policy*, vol.14, no.1, 2007, s. 157.

çatışmaları anlamak isteyenler için önemli bir kaynak niteliği taşıması da oldukça çok dillendirilmektedir.[139]

2.1.4. Şiiliğe Dikkat Çekmesi

Dünyada yaşayan Müslümanların baskın çoğunluğunun Sünniler olması hem Müslüman coğrafyada hem de diğer yerlerde İslam söz konusu olduğunda Sünni İslam anlayışı, İslam dininin kendisiyle özdeşleşmektedir. Veli Nasr ise Sünniliğin bu kadar ön plana çıktığı günümüzde Sünni bakış açısıyla bakıldığında gözden kaçırılan Şii perspektifle yazarak bu eksikliğe dikkat çekmiştir.[140] Aynı zamanda kendisinin de Şiiliği çok iyi bilmesi Şiiliğin kökeni ve gelişimi hakkında kapsamlı bir eser ortaya çıkarmış olması beğeni toplayan en büyük etkenlerden birisi haline gelmiştir.[141] Lübnan'dan Güney Asya'ya kadar Şiilik hakkında geniş bir taslak çizmiş olması ve Şii inanışı için anlaşılır bir özet sunması[142] Sünniliğe yoğunlaşan çalışmalar arasında Şiilik hakkında bilgi alabilmek için çalışmasının oldukça yararlı olduğu görüşünü pekiştirmiştir.[143] Şiilerin azınlık olması ve arka planda kalmasının yanı sıra, tarih boyunca bölgede hep Sünni yönetimlerin egemen olması ve kısa sürede Sünniler tarafından yıkılan Fatımiler ve uzun yıllar Sünnilere direnmek zorunda kalan Safeviler hariç, Sünnilerin bölgeyi domine edip Şiilere baskı uyguladığı konusunda Nasr'ı haklı bulanlar da bulunmaktadır.[144] Halife seçimi, özellikle de Kerbela Olayı'ndan sonra Şiilerin hep

[139] Toensing, "Persian Ghost.", s. 26; Mozayyan, Mehrdad. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Middle East Journal*, s. 743; Munthe, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam* Will Shape the Future by Vali Nasr, s. 304; Jankus, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 180; Siegel, Fred. "Islamic Crossfire" *Blueprint*, vol.2006, No.4, s. 40-43; Hamad, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr; Hadji, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s.440

[140] Hamad, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr.

[141] Abraham, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 190

[142] Brown, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr.

[143] Alter, Alexandra. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Free Republic*, 8 Jul. 2006, http://www.freerepublic.com/focus/f-news/1678934/posts.

[144] Toensing, "Persian Ghost.", s. 26

haksız otoriteye karşı durumdadır, Sünniler ise 60 yıllık tiranlık bir günlük kaostan iyidir fikrindedir. Bu anlayış farklılığı da Nasr'ın görüşlerine kanıt olarak gösterilmektedir.[145] Bu nedenle, Şiilerin hep azınlık olup ezilmesi en çok vurgulanan konulardan biri olmakla birlikte,[146] Şiileri "Her gün Aşure her gün Kerbela'dır" anlayışıyla her yıl Muharrem ayında büyük yaslar tutulmasını ve Şiileri yaşadığı duyguyu anlayabilmek adına Nasr'ın çalışmalarının önemli bir kaynak olması da dillendirilen başka bir görüştür.[147] Şiilerin geçmişte yaşadığı travmaların aynısını sonraki yıllarda da bu ezilmişlikle devam ettirmeleri ve Şii kimliği etrafında birleşmeleri bunda en büyük etken olarak görülebilir. Çünkü Müslüman Orta Doğu'da milli kimlik hiçbir zaman dini kimliğin yerine geçmedi ve Arap milliyetçiliği bile Arap-Sünni milliyetçilikle beslendi. Şiiler de hep üvey evlat muamelesi gördü.[148]

Son 25 yılda Şiiler de seslerini duyurmaya başladılar. İran Devrimi ve Saddam'ın devrilmesi bunda en büyük kırılma noktaları olarak görülmektedir.[149] Irak'taki savaş, yüzyıllardır süregelen Sünni diktayı tehdit eder hale geldi ki öncesinde bir Sünni'nin bir Şii'yle bir arada olması bile düşünülemezdi şeklinde de görüşler vardır.[150] Bazı göüşlere göre Şiilik şu an Lübnan'dan Körfez'e bütün dünyada uyanıştadır ve Şiilerin Sünnilere boyun eğdiği devir kapanmıştır.[151] Ayrıca Nasr'ın uyanışın Şiilerin oluşturduğu bir akım değil olaylara göre gelişen bir durum olduğunu belirterek bu ikisinin ayrımını yapmış olması da önemlidir.[152] Orta Doğu ve Güney Asya'daki çatışmaların çoğu mezhep kaynaklıdır. Bunun içinde güç ve kaynakların eşitsiz dağılımı, anti demokratik

[145] Siegel, "Islamic Crossfire" s. 40
[146] Manji, "Muslim Against Muslim."; Delvoie, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the* Future by Vali Nasr s. 726
[147] Alter, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr.
[148] Siegel, "Islamic Crossfire" s. 40
[149] Delvoie, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the* Future by Vali Nasr, s. 726
[150] Sreeram, "Worm in the Sunni apple: Review on Shia Revival."
[151] Abraham, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 190
[152] Khanzadeh, Reza. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. 18 Aug. 2013, http://rezakhanzadeh.com/2013/08/18/94/

uygulamalar sayılabilir. Nasr Sünni elmanın içindeki kurtçuğu yani Şiiliğe dikkat çekiyor ve bu kurtçuk kendi payını almadan elmayı terk etmeyeceğe benziyor. Aynı şekilde Şiiler adaleti bulmadan Orta Doğu'daki bu mezhep savaşları bitmeyecektir.[153]

2.1.5. Gelecek İçin Tahminde Bulunması

Nasr'ın Şii Uyanış düşüncesinde dikkat çeken bir diğer nokta da gelecek hakkında bazı tahminlerde bulunmuş olmasıdır.[154] Nasr'a göre Orta Doğu'nun geleceğini dışarıdan müdahaleler değil de Müslümanların kendisi belirleyecektir.[155] Nasr'ın Müslümanlar içinde yaşanan mezhepsel ayrılıklar bunda en büyük etken olacağı ve Şii-Sünni çatışmanın ve Şii Uyanışla birlikte ortaya çıkan Sünni tepkinin Orta Doğu'nun geleceğini belirleyeceği tahminine katılanların oranı bir hayli fazladır.[156] Ayrıca, Nasr'ın kitabında Şii Uyanışla başlayan sürecin Orta Doğu'yu şekillendireceğini dile getirmekle birlikte, yakın zamanda yaşanan gelişmelerin de bunu destekler nitelikte olduğunu düşünenler de bulunmaktadır.[157] Ayrıca, Nasr'ın kitabında 1400 yıllık sorunun Orta Doğu'da doğuracağı sorunlarla ilgili tahminlerine katılmakla kalmayıp geleceğin daha karışık olacağına fakat bunda Şiiliğin büyük yol kat edeceğine inananlar da vardır.[158]

Her ne kadar kitap çatışmalar üzerine olsa da iyimse bir bakış açısına sahip olduğu, bunun da Şiiliğin olumlu etkileneceğini düşünmesiyle ilişkilendiren de vardır.[159] Ayrıca, Şii ve Sünnilerin barışını temenni eden Nasr[160] demokrasi çatısı altında insanların mezheplerini özgürce yaşamasını umuyor.[161]

---

[153] Sreeram, "Worm in the Sunni apple: Review on Shia Revival."
[154] Jankus, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 181
[155] Manji, "Muslim Against Muslim."
[156] Siegel, "Islamic Crossfire" s. 40; Manji, "Muslim Against Muslim."
[157] Hamad, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr.
[158] Abraham, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 190
[159] Patterson, "Making Sense of the Shia-Sunni Divide" s. 8a
[160] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.253
[161] Hamad, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr.

Nasr, yaptığı bütün bu çıkarımlarla geleceği nasıl şekillendireceğini anlamaya yardımcı oluyor.[162] Asıl mesajı, son kısımda şöyle veriyor: "Orta Doğu'daki toz duman dağıldığında ağırlık merkezi Arap Sünni devletler değil Şiiler olacak" der[163] ve geri kalanı buna dayandırır. "Ağırlık Sünnilerden Şiilere kayacaksa, bu değişim gerçekleştiğinde olaylara yabancı kalmaması açısından Batı şimdiden Şiiliği anlamaya çalışmalıdır."[164]

2.1.6. Amerika'ya Yol Göstermesi

Pek çok insan için dışarıdan bakıldığında Şiiler ve Sünnileri birbirinden ayırmak mümkün olmasa da bu iki grup arasındaki çatışmanın bölge ülkelerinde büyük yıkımlara neden olduğu vurgusu Şii Uyanış fikrinde kendini belli ediyor.[165] Bu durum Amerika'nın Müslümanlara karşı izlediği politikalardan da aralarındaki farkı anlamadıklarını belli ediyor. Bu mezhepleri bilmemenin sadece siyasette değil iş hayatı ve toplum örgütleri için de geçerlidir. Veli Nasr'ın da vurgusu Şii-Sünni ilişkilerinin ve Şii Uyanış'ın bölge politikasını şekillendirmede önemli etken olmaya başlaması üzerinedir.[166] Bu nedenle, uzun zamandır süren İslam içi sorunları görmezden gelen, radikal İslam'a yoğunlaşmış Orta Doğu siyasetine anlam vermeye çalışan kişilerin bu kitabı okuması gerektiği görüşü de hakimdir.[167]

Irak'taki savaş başladığından beri Amerikan basınında en az tartışılan şeylerden biri bölgedeki çatışmaların ve istikrarsızlığın bölgedeki Şii-Sünni güç dengesini ne kadar etkilediğiydi. Nasr, bu soruya Batılı okuyucuların dikkatini çekmeyi başarmıştır.[168] Fakat daha sonra Irak'ta Şii ve Sünni çatışması derinleşti ve bu durum Irak'a başka amaçlarla

[162] Gittleman, "If You Had One Book to Read About Iran.." s. 93
[163] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.262
[164] Hamad, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr.
[165] Voll, John. O. "Revivalism, Shia Style." *The National Interest*, 2007, s. 81
[166] Voll, "Revivalism, Shia Style." s. 81
[167] Brown, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr.
[168] "Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr." *Publishers Weekly*, 17 Apr. 2006, p. 173. https://www.publishersweekly.com/978-0-393-06211-3173

giren Amerika'yı da şaşkınlığa uğrattı.[169] Diğer yandan, Humeyni'nin Orta Doğu'daki etkisi artarken Suudların Şiilik karşında Pakistan'la işbirliği yapması, Baasçı Irak'tan kaynaklanan endişeyle İran'ın nükleer silah geliştirme çabası hep bu çekişmenin ürünüdür. Amerika olmasaydı da durum aynı olacaktı. Fakat Amerikalı liderler hala bu çekişmeyi hafife almaktadırlar.[170] Eğer İran Devrimi Batı'da Şiileri tanınır hale getirdiyse, Nasr'ın 1500 yıldır Şiilerin ezilmesinin, 11 Eylül öncesi İslam terörizminin ve Saddam sonrası Irak'ta oluşan direnişin kaynağının Sünniler olduğunu belirtmesi de aynı etkiyi oluşturur.[171]

Şii ve Sünniler uzun yıllar boyunca güç kavgası verdiler. Şimdi Amerika Irak'ı işgal etti ve her iki taraf için de bu güç oyununu en baştan oynama fırsatı doğdu.[172] "Peki, Şiiler bunca zaman sonra bu Sünni baskıdan kurtulmak için ne yaptı?" Sorusuna güzel bir cevap veriyor Nasr: Amerikalılara Ayetullah Sistani aracılığıyla izin verdiler.[173] Ayrıca, Sürekli karşılaştığı "Müslümanlar terörizme neden karşı çıkmıyorlar?" sorusuna aslında nasıl karşı çıktıklarını da açıklamıştır Nasr. Özellikle Vahhabiliğin radikalizmi varken diğer yanda Ayetullah Sistani, Ali Şeriati gibi ılımlı Şiilerin de olduğunu belirtmiştir.[174]

Nasr'ın belirttiği gibi Amerika Orta Doğu'da ekonomik istikrar, demokratik ve laik bir ortam oluşturarak yeni bir devir başlatmayı planlıyordu. Fakat Saddam'ın devrilmesi Şiilere büyük bir güç verdi. Artık Orta Doğu'nun geleceğini Amerikan liderlerinin istekleri değil Şiilerin durumu belirleyecektir.[175] Politik olarak Sünniler

[169] Delvoie, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the* Future by Vali Nasr, s. 726
[170] Manji, "Muslim Against Muslim."
[171] Olson, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 12
[172] Aziz, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 155
[173] Sutherlin, Review of T*he Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 158
[174] Siegel, "Islamic Crossfire" s. 40
[175] Delvoie, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the* Future by Vali Nasr, s. 727; Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.170

çoğunluğu ve siyasi gücü ellerinde bulundurmayı onlara tanrının bir lütfu kabul ederler ve bu nedenle Sünni militanlar kendilerine karşı geleni öldürme yetkisini kendilerinde bulurlar. Şiiler ise onlara karşı hep intikam beslerler. Bu yüzden Nasr, Sünni cihatçılığa karşı Amerika'nın Şiilerin yanında durması gerektiğini söyler.[176] Demokrasinin Şiilere güç vereceği görüşünde haklıdır ve Şiilerin demokrasiyi savunmasında önemli etkendir. Şu anda bölgedeki demokrasi bayraktarlığını Şiiler yapıyor.[177] Bu nedenle, Nasr'ın da belirttiği gibi Amerika'nın Sünnileri adam etmeye uğraşması boşa kürek çekmek olur.[178]

Amerika'nın İran'a saldırmadan önce neden tekrar tekrar düşünmesi gerektiğinin sinyallerini de satır aralarında bulmak mümkündür.[179] Amerika'nın Orta Doğu'daki meşruiyeti, bulunamayan kitle imha silahlarına karşı koyarak, bozuk rejimi devirerek ya da tepeden inme demokrasi kurarak değil, 1400 yıllık ayrılığa köprü olarak sağlanabilir. Ama sonunda bölgenin geleceği Amerika tarafından değil bölge insanı tarafından kurulacak ve bu gelecekte Şiiler kesinlikle eşit haklara sahip olacaklardır.[180] Amerikalı siyasetçiler bu uyarıları dikkate aldığı takdirde bu uyarılar Amerika'nın Orta Doğu siyaseti için bir ilaç niteliğinde olur.[181] Buna ek olarak, Irak'ın işgalinin zekice bir planın sonucu olduğuna inanan Amerikalılar için de bir destek niteliğindedir. Diğerleri de Şii Uyanış fikrini, yanlış politikaları düzeltmek için bir çağrı olarak algılayabilir.[182] İlerleyen zamanda Amerika da Şii güçlenmesinin yavaş yavaş farkına vardı ki Nasr'ı dışişleri

[176] Siegel, "Islamic Crossfire" s. 40
[177] Voll, "Revivalism, Shia Style." s. 84
[178] Jankus, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 181
[179] Olson, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. s. 12
[180] Everett, Richard A. Review *of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Military Review*, 2007, p. 115.
[181] Sutherlin, Review of T*he Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 159; Toensing, "Persian Ghost.", s. 26
[182] Sutherlin, Review of T*he Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 159

danışmanlığına (state department advisor) yükseltti.[183] Bu gelişme bile başlı başına Nasr'ın Şii Uyanış fikrine verilen desteklerin boşa çıkmadığını kanıtlar niteliktedir.

2.2. ELEŞTİRİLER

Şii Uyanış fikri, ortaya çıktığı ilk günden itibaren verilen desteklerden daha fazla eleştiriyi beraberinde getirdi. Orta Doğu ile ilgili konulara uzak kalan ve bölgeyi tanımak için bu tip fikirlere ihtiyaç duyan Batı okuyucusunun aksine, yapılan eleştiriler bölgeyi iyi bilen ve özellikle o bölgede yaşamının bir kısmını geçirme imkanı bulan kişilerin kaleminden çıkmıştır. Bu nedenler yapılan eleştirilerin verilen desteklere göre daha bilgi yüklü ve yer yer duygu içeren çalışmalar olduğunu görmek mümkündür. Her ne kadar Şii Uyanış fikriyle ilgili sayfalar dolusu eleştiri bulunsa da bunların ortak yanlarını dokuz ana başlıkta incelemek mümkündür.

2.2.1.Şiilerin Masum Gösterilmesi

Nasr'ın her fırsatta dile getirdiği Şiilerin genel olarak ezildiği fikri her ne kadar doğru olsa da bölgede yaşanan mezhepsel hoşgörüsüzlük de tek taraflı değildir. Sünnilerin ileri gelenlerinden Şiiler hakkında olumsuz önyargılar içeren fetvalar olduğu gibi Şii ulemasından da Şiiliği kötüleyen kişiler vardır.[184] Ayrıca, Nasr'a Lübnan'la ilgili yazdıkları[185] hakkında eleştiri vardır. Bir görüşe göre Nasr'ın oluşturmaya çalıştığı imajın aksine, Güney Lübnan'ın gelişmesi ve yapılandırılması için ayrılan para oradaki Şii konsey tarafından ziyan edildi. Ayrıca savaş öncesi Lübnan'da Şiiler %40 vergi ödemelerine rağmen, dini gruplar için harcanan bütçeden %60 oranında pay aldı. Şii dini

[183]Eliany, Marc. "The Shia Revival: How Conflict within Islam will impact Israel." *Art Engine* http://artengine.ca/eliany/html/israelisociety/conflictwithinislamandisrael.html
[184] Hamad, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr.
[185] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.112,113,260,261

lider Musa el-Sadr bunu biliyordu ve Lübnan'daki ekonomik durumun Lübnan Hristiyanlarının suçu olmadığının farkındaydı.[186]

Nasr'ın öne çıkan görüşlerinden biri de Şii Uyanış'ın bölgedeki Sünni radikalizmi ve cihat aktivitelerinin önünü keseceği yönündedir.[187] Hâlbuki Şii radikalizmin geçmişi Sünni radikalizme göre daha geriye dayanmaktadır. Şiiler, daha öncesinde Batı ülkelerinin politikalarına karşı yaptıkları direnişler konusunda İran'ın müttefiki konumundaydılar. Fakat ilerleyen zamanda Batı ile ilişkilerini geliştirmeye başlamaları onları daha ılımlı hale getirdi. Yine de imkân verilirse Arap dünyasındaki düzeni de bozabilmeleri mümkündür.[188] Her ne kadar Sünni hükümetlerin Şiilere karşı baskı uyguladığı görüşü genel olarak kabul görse de diğer yandan Nasr'ın bu durumu Şii militanlığın çıkış nedeninin Sünniler olması şeklinde yansıttığı için tepki görmüştür.[189] Ayrıca, her ne kadar Şiilerin azınlık oldukları için şiddete maruz kaldıkları tespiti kabul görse de güçlü olanın Sünniler değil de Şiiler olması halinde Şiilerin de Sünnilere aynı şiddeti göstereceği yorumunda da bulunulmuştur. Farklılıkları kabullenme konusunda Orta Doğu'ya yol göstermeye çalışan Batı ülkelerinin bile gücü elinde bulundurduğu sürece güçlü olmayana olan baskı uygulamak konusunda farklı olmadığı görülür.[190]

2.2.2. Çelişkilerle Dolu Olması

Nasr'ın sunduğu argümanlarla gerçeklikler arasında bazı çelişkiler bulunuyor. Örneğin, Amerika ile yakınlaşmasını istediği Şiiler, çelişkili bir şekilde aslında el-Kaide dışında en çok Amerikalının ölümüne sebep olan Hizbullah'ı destekliyor.[191] Ayrıca Nasr'ın öne sürdüğü fikirlerin bazı yerlerinde Humeyni devrimini Şii Uyanış'tan

[186] Abraham, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 190
[187] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.251
[188] Sariolghalem, "The Shia Revival: A Threat or Opportunity?", s. 205
[189] Alter, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr.
[190] Alabdullah, Ahmed. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. Mar. 2011, http://www.abbashawazin.com/2011/03/review-vali-nasr-shia-revival.html.
[191] Siegel, "Islamic Crossfire" s. 40

ayırırken bazı yerlerde Şii Uyanış'ı Humeyni devrimi ışığında incelemiş ki bu da başka bir çelişkidir.[192] Bunlara ek olarak, bir yandan Humeyni'yi gerici, katı ve Batı karşıtı olmakla suçlarken[193] başka yerde Kum'u İslam modernleşmenin önemli adreslerinden biri sayıyor.[194] Bir yandan Humeyni'yi popüler Şiiliğe karşı olduğu ve sürekli geleneği sürdürmeyi tavsiye etmesi nedeniyle eleştiriyor fakat diğer yandan da Humeyni'yi popülist olmakla suçluyor ki aslında Şiiliğin kendisi popülist sayılabilir.[195] Çünkü Şiiliğe ait bütün sembol ve ritüeller Şiilerin bir arada olması ve yönlerini tayin etmeleri açısından önemli bir yere sahiptir ve Şiiliği canlı tutmaktadır. Humeyni de hâlihazırda Şiiliğin içerisinde bulunan bu sembol ve ritüelleri oldukça ön plana çıkarmıştır.

Nasr, Şii Uyanış'ın merkezine İran İslam Devrimi'ni koyup İran Cumhuriyeti'nin modernleşme başarısından övgüyle söz ediyor. Fakat Amerika'nın yakınlaşması gereken ılımlı Müslüman azınlığın yani Şiilerin nasıl olup da böylesine radikal bir devrimden filizlenip bugünkü durumlarına geldiği sorusuna net bir yanıt vermiyor.[196] Ayrıca, Nasr Sünni ekstremizme çok vurgu yapıyor ve bunu önlemenin en güçlü yolu olarak Şii Uyanış'ı gösteriyor. Fakat bundan bahsederken Şii radikalizmi göz ardı ediyor.[197] Her ne kadar ılımlı Ayetullah Sistani'ye vurgu yapsa da radikal Şiilik de mezhep çatışmasını belirlemekte önemli etkendir.[198] Şii radikal grupların yaptığı eylemler ve işledikleri suçlar en az Sünni radikal gruplar kadar kabarıktır.

Nasr'ın tarih ve günceli genel bir bakış açısıyla Şii Uyanış fikri etrafında sunmuş olması oldukça önemli olsa da diğer Müslüman grupların görüşlerine yer verme konusunda başarısızdır. Fikrin ana çıkış noktalarından biri olan İslam'ın Şii perspektifinin

[192] Weiss, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr, s. 436
[193] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.134
[194] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.218
[195] Mozayyan, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 743
[196] Toensing, "Persian Ghost", s. 32
[197] Voll, "Revivalism, Shia Style." s. 84
[198] Voll, a.g.e., s. 84

yok sayılmasından yakınırken kendisi de diğer perspektifleri göz ardı ederek ya da yanlış olduklarını öne sürerek aynı hataya düşmüştür. Hatta Şiiliğin alt kollarından bir sayılan İsmailililik mezhebi mensuplarını Şiiliğin ana yolundan sapmakla bile suçlamıştır.[199] Bu aslında tamamen Şiiliğin en büyük kolu olan İmamiye mezhebinin görüşüdür.[200] Diğer yandan, Nasr Sünnilerin oluşturduğu diktatörlüklerden dem vurmuştur. Fakat aslında sahip olduğu ruhbanlık anlayışıyla Şiiler diktatörlüğe Sünnilere göre daha yatkındır. Hatta ilahi diktatörlük bile buna dahildir.[201] İran'ın Şiilik anlayışı çerçevesinde oluşturmuş olduğu velayet-i fakih kurumu, fırsat olduğu taktirde Şiilerin din çatısı altında ne tür baskıcı yönetimler oluşturabileceğine basit bir örnektir.

2.2.3. Bazı Faktörleri Görmezden Gelmesi

Nasr, Orta Doğu'daki olayları Şii-Sünni çatışmasıyla bağdaştırmak için bölgedeki çatışmaları bazen aşırı basitleştirmiş ve hatalı yorumlamıştır. Örneğin, İran-Irak Savaşı'ndan Lübnan-Suriye anlaşmazlığına kadar Orta Doğu'da yaşanmış olan her sorunu Şii-Sünni ilişkilerine bağlamıştır. Bölgenin etnik ve milli farklılıklarını görmezden gelmiştir. Nasr'ın Batı'ya, özellikle Amerikan hükümetine olan yakınlığı ve onları Şiilere yakınlaştırma çabası bunda belirgin rol onuyor olabilir.[202] Ayrıca, bölgede var olan tek önemli ayrılık mezhep ayrılığı değildir. Etnik, dini ve bölgesel anlamda ortaya çıkan ayrılıklar da çatışmalara neden olmaktadır. Irak ve Suriye'de yaşayan Kürtler, Irak'taki Araplar, Körfez Bölgesi'nde Arap olmayan nüfus ve bölgede var olan uç mezhep grupları da bazı durumlarda sorun teşkil ediyor. İlerleyen zamanda sadece Şiiler değil adı geçen bu gruplar da hükümetlere karşı taleplerini arttırmaya başladılar.[203] Bölgede genel olarak azınlık grupların seslerini duyurma çabası fikrin Orta Doğu'da Şii

[199] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.76
[200] Hamad, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr.
[201] Alabdullah, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr.
[202] Hamad, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr.
[203] Hesova, Zora. "The Rise of the Shia." *Democratiya*, vol.12, Spring 2008, s.102

Uyanış nedeniyle Şiilerin bilinçlenip hak arayışına girmesi ile sınırlandırılmaması gerektiğinin göstergesidir.

Diğer yandan, Irak'taki iç savaşın yüzyıllardır süregelen mezhepçiliğin doğal sonucu olduğunu iddia etmek, Balkanlardaki sorunları antik çağlardan gelen nefrete bağlamak kadar anlamsızdır. [204] Bölgede mezhep farklılarından kaynaklanan kırılmalardan daha büyük ve önemli sorunlar vardır. Başta ekonomik olmak üzere bölgenin ihtiyacı olan gelişmelere en az Şiiler kadar diğer bölge insanı da ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca, Irak'taki Şii Uyanış'ı genişletmeye çalışırken diğer ülkelerdeki Şiiler de taleplerde bulunmaya başladı fikri ön plana çıkmıştır. Fakat bu ülkelerdeki Şiiler taleplerini 90'lardan beri yani Irak Savaşı'ndan çok önce de dile getiriyorlardı. Bunun nedeni Şii Uyanış'tan çok haberleşme teknolojisinin gelişmesi, eğitimin artması, organize olma yetisinin oluşması, azınlık hakları hakkındaki bilincin artması ve küreselleşmenin etkisini göstermesidir.[205]

Fikrin ana iddiası bölgenin geleceği İran'ın ön plana çıktığı Şii Uyanış ve ona karşı oluşan Sünni tepkiyle belirlenecek şeklindedir. Fakat bu iddia bölgedeki her ülkede yaşanan politik sorunları görmezden gelmek olur. Örneğin, Hizbullah dışında hiçbir Arap Şii azınlığı İran'ı dini lider olarak görmüyor. İran bu gruba sadece politik ve lojistik imkân sunuyor. Bu nedenle Irak Şiileri de kendini Araplara kimlik olarak İran'dan daha yakın görüyor. Dil sınır ve ortak tarih duygusu Şii ve Sünni Arapları bir arada tutuyor.[206]

Nasr İranlı liderlerin Şii Uyanış'ta İran'ın gücünün farkında olduğunu dile getiriyor. [207] Dini gücü olsa bile İran politik bir güç olabilmek için ekonomisini iyileştirmeli ve askeri güçten ziyade yumuşak güce önem vermelidir. İran'ın Türkiye

[204] Toensing, "Persian Ghost.", s. 26
[205] Sariolghalem, "The Shia Revival: A Threat or Opportunity?", s. 204
[206] Sariolghalem, a.g.e., s. 205
[207] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.226

dışında bölgedeki Müslüman ülkelerle iyi ilişkilere sahip olduğu söylenemez. Daha da önemlisi bölgede güç olmak istiyorsa batıyla ilişkisini de düzeltmesi gerekiyor.[208] Ayrıca, Nasr tarafından küçük ayrıntılar olarak verilen İsrail-Filistin sorunu, ülkelerin ekonomik problemleri, Mısırdaki sorunlar ve işsizlik gibi konular da aslında bölge için en az Şii Uyanış kadar önemlidir.[209]

Diğer yandan, Şii Uyanış fikrinin vermek istediği mesajlardan biri de radikal ve baskıcı Sünniliğin karşısında daha uyumlu ve ılımlı Şiiler Batı'yla yakın ilişkiler kurabilirler. Fakat Şiilerin sözcülüğünü üstlenen ne İran mollalarında ne Hizbullah liderlerinde ne de Iraklı militanlarda Batı tarzı demokrasi isteği vardır.[210] Eğer Nasr Amerika-Şii ittifakı oluşturmak istiyorsa İran Cumhuriyeti ve devrimin dünya Şiilerine, hatta tüm Müslüman dünyaya ne ifade ettiğini iyice öğrenmesinde fayda vardır.[211]

2.2.4. Bilgi Eksikliği ve Belirsizlik

Şii Uyanış fikri genel okuyucu kitlesini hedef alsa da kullanılan terminoloji pek çok açıdan sorunludur. Şiilikle mezhepçiliğin arasındaki ayrım sağlam bir şekilde yapılmamıştır. Batılı bir okuyucu için mezhep uyanışı pek fazla bir şey ifade etmemektedir.[212] Şii Uyanış'ı mezhepsel ve dini çatışmalar sonucunda bugünkü modernleşmiş haline ulaşan Avrupa'nın geçtiği süreçten Orta Doğu'nun da Şii-Sünni barışından sonra ulaşması şeklinde kristalleştiren Nasr,[213] modernleşmenin evrensel bir yolunun olmadığını göz ardı etmiştir.[214]

---

[208] Sariolghalem, "The Shia Revival: A Threat or Opportunity?", s. 205
[209] Sariolghalem, a.g.e., s. 206
[210] Alter, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr.
[211] Garamond, Cyan. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Islamic Insights*, http://www.islamicinsights.com/?option=com_content&task=view&id=226&Itemid=1
[212] Weiss, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr, s. 435
[213] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.24
[214] Weiss, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr, s. 435

Orta Doğu'da düşmanlar hep vardı, şu anki hedef ise Şiilerdir. Nasr'ın üzerinde durduğu gibi Suud-İran çekişmesi İran Devrimi'yle başlamadı. Güç, güvenlik ve ittifak meseleleri yüzünden aralarında hep bir çekişme vardı.[215] Ayrıca Sünnilikle alakalı bazı bilgileri de eksik vermiştir. Örneğin, Sünnilerin mehdi algısının olmadığını belirtilirken[216] Buhari ve Ebu Davud gibi Sünni hadis kaynaklarındaki İsa'nın mehdi olarak geleceğinden bahsetmesi görmezden gelinmiştir.[217]

Nasr'ın Şiilikle ilgili verdiği bilgilerde bazı konular ihmal edilmiştir. Örneğin, Şiiliğin kendi içindeki ayrılıklarına ve Şiilerin kendi yönetimlerine olan bağlılıklarına yeterince yer verilmemiştir.[218] Ayrıca Şiiliğin kendi içerisindeki Şii felsefe ve inançlarına da çok az yer vermiştir.[219] Bunların yanında Nasr'ın, Şii Uyanış fikrini şekillendirirken yaptığı yorumları tüm Şiilere mal etmek yerine kendine ait olduğunu netleştirmemesi de ayrı bir eleştiri konusudur.[220]

Nasr'ın Şiiliğe karşı objektif olmayan tavrı pek çok hatayı da beraberinde getirmiştir. Örneğin, Suriye Nusayrileri ve Türkiye Alevilerini bir tutmak bunlardan en dikkat çekenidir.[221] Her ne kadar yazar akademik kaygı gütmese de[222] Şiiliğin gelişimi hakkında verdiği bazı bilgiler kanıtlanmış olgulardan çok, duygusal hafıza ve popüler hikâyelere göre şekillenmiştir. Nasr'ın Şii Uyanış fikrini sunduğu kitabı yararlı bilgiler içeren tarihsel bir roman gibidir. Fakat yakından bakıldığında ortaya koyduğu argümanların birçoğu sorunlu ve kanıtsızdır.[223]

---

[215] Sariolghalem, "The Shia Revival: A Threat or Opportunity?", s. 204
[216] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.68
[217] Hamad, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr.
[218] Brown, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr.
[219] Alter, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr.
[220] Garamond, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr.
[221] "Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr." *Publishers Weekly*, p. 173.
[222] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.9
[223] Mozayyan, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 743

Yetersiz referanslar ve oluşan soru işaretleri Şii Uyanış fikrinin desteklenmesi için kullanılan bilgilere kuşkuyla yaklaşılmasına neden oluyor. Örneğin, Humeyni'ye ve devrime karşı olan Şiilerin çoğunluk olduğunu söylüyor, fakat istatistikler verilmiyor. Nasr'ın vardığı kanının aksine, ulemanın çoğu İran'da yetişmiştir ve devrim sonrasında şekllenmiş İran'a hala destek veriyorlar.[224]

Nasr'ın eleştiri aldığı başka bir nokta da yaptığı genellemelerin ve kaynaklarının sağlıksızlığı ve sorunlu olmasıdır.[225] Örneğin, Şii ve Sünni kimliklerinin belirginleşmesi tarihten örneklerle genelleştiriliyor ve Abbasi, Osmanlı ve Saddam yönetimlerini kırılma noktaları olarak gösteriliyor. Her ne kadar liderler güçlerini tehdit edecek durumlara karşı ihtiyatlı olsalar da ve belirli gruplara baskı oluştursalar da bu durum, toplumdaki gruplarının kendi aralarında çatışma içinde olduğunu kanıtlamaz.[226] Ayrıca, Nasr'ın kimlik ayrışmalarıyla ilgili iddiasının karşısında, Osmanlı'nın 1874'te ilk defa getirdiği İranlı ve Osmanlı vatandaşlarının evliliğini yasaklayan yasaya kadar da mezhepler arası evlilikler çok yaygın olması gösterilebilir.[227]

Sünni Arap baba ve Şii Kürt bir annenin çocuğu olup Irak'taki krallığın devrilmesiyle ilk başbakan olan Abdülkerim Kasım'ın Arap milliyetçiliğini destekleyen söylemleri Nasr'ın Irak Şiilerinin Şii kimliğine dönmesi fikrinde yer bulmuyor. Hatta önceden ismi Saddam şehri olup Muktada el-Sadr'ın mehdinin ordusuna da ev sahipliği yapan ve ismi Saddam'dan sonra Sadr şehri olarak değiştirilen bölgenin pek çok Iraklı tarafından hala Kasım'ın zamanından kalan Medinetül Sevra olarak anılmasından da bahsetmiyor. Şiilerin %65'inin ve Sünnilerin tamamını oluşturan Iraklı Arapların Irak'ın üniter yapısını korunmasında ve mezhepsel temizlik yapan militanlığa karşı çıkmasından

[224] Garamond, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr.
[225] Toensing, "Persian Ghost.", s. 28
[226] Toensing, a.g.e., s. 29
[227] Toensing, a.g.e., s. 30

da bahsetmiyor. Ayrıca, Ayetullah Sistani'nin kadınların parlamentodaki etkinliğini sağlamlaştırma çabalarından bahsederken aslında bu kadın milletvekili kota artırımında Iraklı kadın aktivistlerinin başarısı olduğundan söz etmemiştir.[228]

Nasr'ın en büyük sorunlarından biri de günümüz İran'ını eksik tanıtmış olmasıdır. [229] Örneğin, "İran olmadan Amerika'nın Şiilere yakınlaşması mümkün müdür?" sorusunun cevabına Nasr yer vermemiştir.[230] Ayrıca, Nasr Hamas-İran ilişkisini açıklamada Hizbullah-İran ilişkisini açıkladığı kadar iyi açıklayamamıştır.[231] Nasr'a göre Şiiler de Sünniler gibi İslami hukuka uymaya özen gösteriyorlar, fakat Şiilerin dindarlığı hukukun çok daha üstünde bir konumdadır.[232] Fakat bu dindarlığın seviyesini hangi kıstaslara göre belirlediği net değildir.[233] Ayrıca, Şiilerin sekülerizme yapılan atfı modern sekülerlik anlayışıyla bağdaşmıyor.[234] En önemlisi de, Şii Uyanış fikri güncel Şiilik ve politikaları hakkında önemli bir kaynak olsa da hangi Şii Uyanış olduğunu netleştirme anlamında başarısızdır.[235] Hatta fikrin ana teması olan Uyanış (revival) kelimesinin içini bile doldurulmamıştır.[236]

2.2.5. Mezhepler Karşısında Taraflılığı

Nasr, bazı görüşlere göre Şii olduğu için Şiiliğin üstün mezhep olduğuna kendini inandırmıştır. Nasr, Şiilerin Orta Doğu'da modernleşme ve demokrasi için önemli rol

[228] Toensing, "Persian Ghost.", s. 30
[229] Munthe, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam* Will Shape the Future by Vali Nasr, s. 304
[230] Garamond, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr,
[231] Siegel, "Islamic Crossfire" s. 40
[232] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.58
[233] Mozayyan, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 743
[234] Alabdullah, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr,
[235] Weiss, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr, s. 436
[236] Khanzadeh, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr.

oynadığını savunurken, Sünnileri radikal olmakla suçlamıştır.[237] Sekülerlik konusunda Şiilerin Sünnilere göre daha güçlü olduğunu savunmuştur.[238] Orta Doğu'daki siyasi ayrılmalar dini ayrılmalara göre daha karmaşık olmasına rağmen Nasr ülkelerdeki durumu açıklarken Sünnilik karşısındaki katı tavrıyla güvenilirliğini kaybetmiştir.[239] Bu nedenlerden dolayı bazı yorumculara göre sorun Şii Uyanış değil, Nasr'ın betimlemeleri, vardığı sonuç ve uyanışın neden ve nasıl oluştuğunun tek taraflı olması, net olmaması ve çelişkili olmasıdır.[240] Mesela Esed'in Sünnileri şiddetle bastırması, Sünni-siyasi isteklere karşı bir duruş olarak tasvir ediliyor[241] ve Humeyni ve taraftarlarının politikaları Şiiliğin Sünnileşmesi olarak ele alınıyor.[242] Bunda oldukça olumsuz bir hava oluşturulmuş. Nasr'ın dili Şii "kafirler"e savaş açan Selefi ve Sünni liderlerden pek farklı değildir.[243]

Taraflılığıyla ilgili değinilen başka bir nokta da Şii ve Sünnilerin liderlik anlayışının farklı olması ve bunun Nasr tarafından taraflı yansıtılmasıdır. Hilafet kaldırılınca pek çok Müslüman bunu protesto etse de zamanla oluşan grupların hiçbiri halifeliği tekrar kurmayı dile getirmedi. Bunun yerine, var olan devletlerin bünyesinde İslami hukuk ile yönetilen İslam Devleti oluşturma çabası içine girdiler. 1970'lerde militan Sünni gruplar oluşmaya başladı, fakat oluşma nedenleri halifeliği kurma amacından çok uzaktı. 90'larda ise durum değişti ve 21. Yüzyılda bazı Sünni gruplar küresel bir halifelik sistemi kurmayı amaç edindiler.[244] Fakat halifelik tamamen Sünni bir siyasi kurum olduğu için de Şii liderlik anlayışını reddediyor ve asıl sorun da burada başlıyor. Sünnilikte ideal siyasi toplum halifelik etrafında şekillenirken, Şiilikte Mehdi

[237] Berman, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr.
[238] Kutlu, Sönmez. "Şii Uyanış Tezi ve Geleceği Tartışmaları ile İlgili Değerlendirmeler", Ortadoğu'nun Geleceği Açısından Şii-Sünni İlişkileri Sempozyumu, 27-29 Eylül 2013, Çorum.
[239] Alter, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr.
[240] Mozayyan, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 742
[241] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.92
[242] Mozayyan, a.g.e., s. 742; Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.58
[243] Toensing, "Persian Ghost.", s. 26
[244] Voll, "Revivalism, Shia Style." s. 82

dönene kadar ulemanın halkı yönetmesi anlayışı olması çatışmayı beraberinde getiriyor. Buna rağmen Nasr, hilafet isteyen Sünni radikalizme vurgu yapıp bunu önlemenin en iyi yolunu Şii Uyanış olarak gösteriyor.[245]

Başka bir eleştiri konusu olan nokta ise Şiilik ve Sünnilik arasındaki çatışmanın daha önce hiçbir akademisyen tarafından bu kadar taraflı ve abartılı betimlenmemiş olmasıdır. Fakat bu olumsuz bakış açısı onun Şii Uyanış fikrini desteklemek için gerekliydi.[246] Bu nedenlerden dolayı, "Kitabı Şii sempatisiyle yazmıştır",[247] "taraflı ve yanlış yorumlamıştır", [248] "Nasr taraflılığını saklamak için uğraşmamıştır" [249] gibi görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bunun yanında, "karşıt görüşleri yok saymıştır"[250] fikrini oluşturmuştur. Nasr'ın Şii Uyanış fikrini ortaya koyduğu kitabının Sünnilik hakkında detayı bilgi almak isteyenler için olmadığını belirterek aynı kitabın yine Nasr tarafından yazılmış Sünni versiyonunu de görmek isteyen yorumcuları ortaya çıkarmıştır.[251]

2.2.6. Yanlış Öngörüler

Şii Uyanış fikrinde eleştiri alan başka bir nokta da yapılan öngörülerin gerçeği yansıtmaktan uzak olmasıdır. Nasr, Şii-Sünni çatışmasının her açından çok önemli olduğu konusundaki görüşünde her ne kadar haklı olsa da ne Sünni dogmatizmi ne de Şiilerin Altın Çağ'a dönme beklentisi Orta Doğu'yu modernleştirmeyecektir. Burada hatırlanması gereken şey, birini diğerine karşı kullanırken onların bizi daha çok kullanmadığına emin

[245] Voll, a.g.e., s. 82
[246] Khanzadeh, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr.
[247] Patterson, "Making Sense of the Shia-Sunni Divide" s. 8a,
[248] Hamad, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr.
[249] Alter, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr.
[250] Khanzadeh, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr.
[251] Jankus, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 187

olmaktır.[252] Ayrıca Nasr, yaşanan sorunlara karşı getirilecek tek çözümün demokrasi sonucunda Şii ve Sünnilerin sesini duyurması olacağını dile getirmiştir. Fakat bu durumun ayrılıkları daha da arttırabileceği konusunda endişeler de vardır. Orta Doğu'nun esas sorunu, demokrasiden önce bireysel özgürlük anlayışının gelişmesidir.[253] Grupların taleplerini arttırmaları bölgeye çözüm getirmeyebilir, aksine çatışmaları daha da arttırabilir. Asıl çözüm ise bir grubun baskın olduğu bir yönetimden ziyade bütün grupların sesini duyuran bir oluşumla gruplar arası dengeyi bulmaktır.[254]

Nasr'ın bölgeye demokrasi gelmesi konusunda büyük umutları vardır. Fakat siyasi kurumların, özgür basının ve en önemlisi de güçlü bir özel sektörün eksikliği bölgenin demokrasiden çok uzakta olduğunun belirtisidir.[255] Her ne kadar Nasr, dünyanın en sorunlu bölgelerinden biri olan Orta Doğu'daki politikalar için bir çözüm yolu getirse de, Amerika'nın radikal İslam karşısında İran'a şans vermesi mümkün görünmemektedir.[256] Nasr'ın fikri Orta Doğu'yu siyasi anlamda çeşitli şekillerde etkileyen mezhepler hakkında önemli bilgiler verse de sonuç olarak vardığı nokta çok sorunludur ve bu nedenle Orta Doğu'daki politikalar için bir rehber olmaktan çok kullanılabilecek bir örnek olabilir.[257] Diğer yandan, Orta Doğu'nun geleceği hakkında öngörülerde bulunan çıkarımlarda bulunmuştur. Fakat bu öngörüler gerçekleşirse Orta Doğu'da demokrasi ve güvenliği sağlama çabaları da tehlikeye girebilir.[258] Bu nedenle, bölgenin geleceği ile ilgili tahminlerde bulunmak için oldukça erkendir.[259] Ayrıca, yaşanan sorunlara çözüm alternatifleri sunmamakla[260] birlikte gelecek için oluşturduğu öngörülerin umut vaat

[252] Siegel, "Islamic Crossfire" s. 40
[253] Sariolghalem, "The Shia Revival: A Threat or Opportunity?", s. 206
[254] Hesova, "The Rise of the Shia." p. 102
[255] Sariolghalem, "The Shia Revival: A Threat or Opportunity?", s. 202
[256] Berman, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr..
[257] Berman, a.g.e.
[258] Alter, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr.
[259] Khanzadeh, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr.
[260] Hadji, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 441

etmemesi de eleştiri alan önemli noktalar arasında yer almaktadır.[261]

2.2.7. Gerçeklikten Sapma

Nasr'ın Şii Uyanış fikrini şekillendirmede kullandığı betimleme günümüz Orta Doğu'su ile uyuşmuyor.[262] Onun betimlediği Orta Doğu aslında yaratıcılık gerektiriyor. Daha düne kadar pek çok Batılı ülke tarafından terörizmin baş destekçisi olarak gösterilen İran'ın rolünü oldukça aza indirmiştir. Çünkü İran'ın uluslararası arenada sahip olduğu imaj Nasr'ın oluşturmaya çalıştığı Şiilik profiline ters düşüyor.[263] Bu çerçevede, Nasr iki şeye vurgu yapmıştır. Birincisi, Orta Doğu'nun esas problemi Sünni hegemonyadır ve Şiiler, sorunları şiddet olmadan çözemeyen radikal Sünnilere göre demokrasiye daha yatkın durumdadır. Bu yatkınlık, Nasr'ın arkasına almak istediği gelişmiş Batı toplumu için de olumlu bir özelliktir. İkincisi, Hizbullah ve İran rejimi gibi aslında Batı karşıtı tutumlar sergileyen yönetimler, Nasr'ın çizdiği tablodaki saf iyiliği barındıran Şiileri temsil etmiyor. Bunun için de suçlanacak bir kişi varsa o da Humeyni ve onun ideolojisidir olarak gösteriliyor. Hatta bu fikri desteklemek için Nasr açıkça Humeyni'nin Şiiliği Sünnileştirdiğini belirtiyor.[264]

Tarihten günümüze düz bir çizgi çekmesi de bazı yorumculara göre sağlıksız bir yöntemdir.[265] Şii-Sünni çatışmasının Orta Doğu'nun geleceğini belirleyeceği konusunda ve bunun on dört asırlık bir süreç olduğunu belirtmesi konusunda haklıdır. Fakat bu süreci süreklilik halinde göstermesi hatalıdır. Özellikle Irak Savaşı sonrası hem Şii hem Sünni taraftan çıkan uç grupların geçmişte örneği olmayan elementleri bünyesinde barındırdığı

[261] Eliany, Marc. "The Shia Revival: How Conflict within Islam will impact Israel." Art Engine http://artengine.ca/eliany/html/israelisociety/conflictwithinislamandisrael.html
[262] Munthe, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam* Will Shape the Future by Vali Nasr, s. 305
[263] Berman, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr.
[264] Alabdullah, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr.
[265] Toensing, "Persian Ghost.", s. 28

gerçeğini göz ardı etmiştir.[266] Şiilerin yoğun olarak bulunduğu değişik ülkelerdeki durumu inceledikten sonra Şii Uyanış fikrinin gerçeklikten uzaklaşmış olduğu da ortaya çıkıyor.[267]

2.2.8. Yorum Sorunu

Şii Uyanış fikri, Orta Doğu'daki Şiiliğin bölge üzerinde etki sahibi olmak isteyen ülkeler için büyük potansiyel taşıdığı düşüncesini iyi pazarlanmış olsa da işin aslı çok farklıdır. Mesela İran'la Batı'nın yakınlaşma olasılığı Şiilik odaklı değildir. Birincisi İran Batı'ya büyük bir tehdit oluşturma gücüne sahip değildir. İkinci olarak da bölgede önemli bir konuma sahiptir.[268] Ayrıca, Nasr'ın uyanıştan kastı Avrupa'nın modernleşme sürecindeki gibi Orta Doğu'nun da mezhepsel barışı sağlayıp hak ettiği yaşam standartlarına kavuşmasıdır.[269] Fakat sosyal bilimler kuramlarında modernleşmenin genel geçer bir yolu yoktur ya da modernleşme ulaşılması gereken son nokta değildir. Nasr Arap milliyetçiliğini Sünni Arap milliyetçiliği ile, İslami modernleşmeyi de Sünni modernleşme ile özdeşleştirmiştir. Fakat İran, Irak, Lübnan ve körfez ülkelerindeki Şiilerin milliyetçilik ve modernleşme konusunda kafaları çok karışıktır.[270]

Nasr'ın da kabul ettiği gibi Şii-Sünni ayırımı hep vardı ve Amerika'nın Irak'ı işgal etmesiyle birlikte derinleşti. Fakat bölge ülkeleri için bu durum uluslararası meseleden ziyade bir iç güvenlik sorunudur.[271] Buna ek olarak, el-Kaide ile İran ilişkisini açık bir düşmanlık olarak verilmiştir. Fakat durum düşmanlık meselesinden daha karışıktır. Çıkar

[266] Voll, "Revivalism, Shia Style." s. 83
[267] Munthe, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam* Will Shape the Future by Vali Nasr, s. 304
[268] Munthe, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam* Will Shape the Future by Vali Nasr, s. 304
[269] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.24
[270] Weiss, Review of The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future by Vali Nasr, s. 435
[271] Sariolghalem, "The Shia Revival: A Threat or Opportunity?", s. 205

ilişkileri nedeniyle el-Kaide ve İran arasında yakınlaşmalar da yaşanmıştır. Mezhep olarak çok farklı olsalar da birbirlerine Nasr'ın belirttiği kadar mesafeli değildirler.[272]

Diğer yandan, Nasr'ın Şii Uyanış fikrini sunarken verdiği bilgileri doğru kabul etsek bile o bilgileri yorumlama şekli de şüphelidir. Örneğin, Nasr, Haeri'nin Irak - İran savaşı için yaptığı yoruma karşılık Humeyni'nin "sen hiç Allah deprem gönderdiğinde yargılar mısın?" dediğini belirtip Humeyni'nin kendini ilahi kanun koyucu olarak gördüğü yorumunu yapmıştır. Fakat savaşı başlatan İran değil Irak'tı ve öyle olmasaydı bile Nasr, Humeyni'yi kendini tanrı yerine koymakla suçlaması onun Humeyni hakkında fazla bilgiye sahip olmadığını varsayılabilir.[273]

Nasr'ın Şii Uyanış fikrini dayandırdığı, Irak'ta yeni güçlenmeye başlayan Şii çoğunluk, İran'ın bölgesel lider olarak yükselmesi ve Lübnan, Suudi Arabistan, Kuveyt Birleşik Arap Emirlikleri ve Pakistan'daki Şiilerin toptan güç kazanması şeklindeki üç temel şart[274] da eleştiriye açık durumdadır. İlk olarak, Amerika Irak'ı işgal etmeseydi Saddam'ın devrilmesi süreci ve Şii Uyanış ortaya çıkmazdı. Hatta geçmişte de Saddam'a karşı Amerika Şiileri destekledi. Yani Şii Uyanış Şiilerin değil Amerika'nın bir ürünüdür. İkinci olarak, İran'ın bölgesel güç olma potansiyeline sahip olmasını, geçmişte devrim yaparak bir şeyleri değiştirme gücüne sahip olduklarını kanıtlamış olmalarına dayandırmasına da eleştiri vardır. Şah'ın devrilmesi öncesindeki İran ile İran'ın bugünkü durumu bir değildir. Çünkü o zaman Marksistler, solcular, Şiiler ve laikler Şah yönetimine karşı bir arada direnmişti. Bugün İran'da böyle bir başkaldırış mümkün görünmemektedir. İran'daki muhafazakâr Şiiler dışındaki diğer gruplar ya sindirilmiş ya da İran dışına kaçmışlardır. Üçüncü olarak, Şii Uyanış Arap ülkelerinde halkın hükümetlere yaptığı diğer talepler kadar büyük çaplı değildir. Mesela Bahreyn Şii

[272] Berman, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr.
[273] Garamond, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr.
[274] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.184

çoğunluğu Şiilik için değil ekonomi için ayaklandı.[275] Diğer Arap ülkelerinde de Şiilik kimliğinden ziyade ekonomik ve sosyal hakların toplum genelinde yer bulması daha ön plandadır.

2.2.9. Amaçlarının Olması

1996 yılında Barzani, rakibi Talabani'ye karşı Saddam'dan destek istedi ve Saddam'ın desteği Barzani'nin oldukça işine yaradı. Nasr da aynı şeyi Şii Uyanış fikri ile Genişletilmiş Orta Doğu'da yapmaya çalışıyor. Arapları Kürtlere karşı kışkırtmak yerine Amerika'yı Sünnilere karşı kışkırtmaya çalışıyor. Fakat bu fikir sorunludur. Bunun nedeni de rakiplerin birbirine yapmış olduğu ihanetten ziyade bu iki olay arasında fark olmasından kaynaklanır. İlkinde Saddam mutlak güç sahibiydi, fakat ikicisinde Amerika böyle bir role sahip değildir.[276]

Irak'taki mezhepsel ayrılıklar derinleşse de mezhep çatışmalarının bu kadar yoğun olmasında yakın tarihteki gelişmelerin sonucu ve özellikle Amerikan işgali en büyük etkendir. Fakat Nasr, bazı okuyucuların işgali olumlu göstermek için Nasr'ın fikrini ağırlık merkezine koymasından sorumlu değildir. Yine de geçmişte yaşanan olaylar nedeniyle insanların aklında kalan Şiiler kötüdür, ama Sünniler ve Müslümanlar genel olarak iyidir algısının tersinin oluşturulması amaçlanmıştır. Bu düşüncenin sağlamlaştırılması için de kozmopolit yapıya sahip Batı'nın aşina olduğu terimleri Şiiler için kullanarak Sünniliği yabancılaştırmıştır. Şiiliği Katolikliğe benzetmesi buna en belirgin örnektir.[277] Diğer yandan, Şiiliği Katolikliğe benzetmiş olsa da aslında Şiiliğin modernleşme çabaları ve Sünniliğe yaklaşmak için Şiiliğin bazı popüler uygulamalarından vazgeçmeleri ve ulemanın etkisini azaltmaları Katoliklikten çok

[275] Khanzadeh, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr.
[276] Munthe, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam* Will Shape the Future by Vali Nasr, s. 306
[277] Toensing, "Persian Ghost.", s. 30

Protestanlığa benziyor.[278] Ayrıca, Nasr'ın Şiiliği Katolikliğe benzetmesi aslında onun Şiiliğin Orta Doğu'ya demokrasi ve modernleşme getireceği savına[279] hiç uymuyor. Çünkü Avrupa'da modernleşme ve ekonomik kalkınma ruhban sınıfın etkisini azaltan Protestan reformlarıyla oldu. Müslüman ülkelerde ise Türkiye'de laikliğe geçilirken bazı körfez ülkelerinde ulemanın etkisin azaltmak için Kuran'ın orijinal tefsirine önem verildi. Şiilerde ise bunun hep tam tersi oldu.[280]

Başka bir görüşe göre ise Şii Uyanış fikrinin temel amacı, Washington'a Sünni Arap rejimleriyle işbirliğinin çöktüğünü ve Orta Doğu'da uyanışa geçen Şiilerle dostane ilişkiler kurmanın gerekliliğine ikna etmektir. Bunun ne kadar zorunlu bir adım olduğunu göstermek için de Nasr, Irak'ın sahip olduğu petrolün bölge ülkelerinden daha fazla olduğuna vurgu yapıyor.[281] Ayrıca, fikrin sonucu Orta Doğu çıkarlarına hizmet edecek şekilde bitmiyor.[282] Şii Uyanış fikrinin en sorunlu olarak görülen yanı ise verilen siyasi mesajdır. Yani Şiilerin Orta Doğu siyasetinde merkez olacağını ve bunun olumlu sonuçlar doğuracağı düşüncesidir. Bu fikre göre Şii Uyanış, artan Sünni radikalizme ve cihadi direnişe en büyük engeldir. Bu yüzden Nasr ısrarla Amerika'nın Şiilere yakınlaşmasını istiyor. Hatta Amerika'nın İran'dan korkmak yerine İran'ı sevmeyi öğrenmesi gerektiği mesajını veriyor.[283] Çekişme bu kadar eskiye dayanırken Amerika nasıl olur da hala Orta Doğu siyasetini kendi değerleriyle belirlemeye çalışır sorusunu Nasr sormuyor.[284] Böylece fikrin amacının Şiilerle Amerika'yı yakınlaştırmak olduğu otaya çıkıyor.[285]

[278] Patterson, "Making Sense of the Shia-Sunni Divide" s. 8a,
[279] Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, s.179
[280] Mozayyan, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, s. 743
[281] Toensing, "Persian Ghost.", s. 30
[282] Sariolghalem, "The Shia Revival: A Threat or Opportunity?", s. 206
[283] Berman, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr.
[284] Manji, "Muslim Against Muslim."
[285] Garamond, Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr.

3. BÖLÜM

Şİİ UYANIŞ FİKRİNİN GEÇERLİLİĞİ

Şii Uyanış konusu Veli Nasr'ın 2003'te Amerika'nın Irak'ı işgali sonrasında dile getirdiği bir teoridir. Bu teoriye göre Amerika'nın Irak'ı işgali ile birlikte güçlenmeye başlayan Şiiler kendi kaderlerini de ellerine alarak yönetimde söz sahibi olmaya başladılar. Nasr'ın düşüncesi, Şiilerin yıllardır ezilmiş olmalarına rağmen böyle bir atağa geçmelerinin sonucunda Müslümanların yoğun olarak yaşadığı ülkelerdeki Şii nüfusunun da Irak Şiilerinden etkilenerek politik yönetimlerin karşısında hak taleplerinde bulunacakları şeklindeydi. Bu düşünceye çeşitli eleştiriler yapılmakla birlikte verilen destekler de gecikmedi. Nasr'ın taraflı olduğu iddiasından bölgeyi bilmeyenlere rehber olduğu düşüncesine kadar pek çok konu dillendirilse de aradan geçen zaman konunun en sağlam eleştiri kaynağı oldu.

2017 yılı itibariyle Orta Doğu'ya ve Müslüman nüfusun yoğunlukta yaşadığı ülkelere baktığımızda Şiilerin içerisinde bulunduğu durumu daha net görme imkânı bulmak mümkündür. Bu kısımda, Şii Uyanış fikri çerçevesinde ele alınan coğrafyadaki ülkeler incelenerek Şii Uyanış fikrinin etkileri ya da etkisizliği incelenecektir. Eğer İran'da yaşanan devrim ve sonraki yıllarda Amerika'nın Irak'ı işgaliyle birlikte Iraklı Şiilerin yönetimi ele geçirmesi, diğer ülkelerde yaşayan Şiileri de etkileyerek Şii Uyanış'ın ana temalarından biri olan ortak bir kimlik inşa etme sürecine girmesine sebep olduysa bu ülkelerdeki son durum incelenerek görülecektir.

3.1. İRAN

İran'ın bölgede aktör olmasıyla ilgili gelişmelere bakılacak olursa kısa sürede çok yol kat ettiği görülür. Özellikle Amerika ile yapmış olduğu nükleer silahsızlanma

anlaşması ile ambargoların kaldırılmış olması İran'a uluslararası arenada oldukça büyük bir alan açmış durumdadır. Her ne kadar başkan seçilen Trump bu anlaşmayı bir facia olarak görse de[286] gelişmeler ilk başlarda Nasr'ın öngördüğü çizgide ilerlemiş olması destekleyici bir noktadır.

79'daki İran İslam Devrimi sorasında İran politikaları anti Amerikan ve anti Siyonizm anlayışı etrafında şekillenmekle birlikte[287] daha sonraki dönemde de bu tutumu devam ettirmiştir. Şu anda İran politikalarında önemli yeri olan Hamaney'in dünyadaki Müslümanların bölünmesinin Amerikan propagandalarının bir sonucu olduğu görüşünde olması da[288] bunu destekler niteliktedir.

Diğer yandan, ABD-Orta Doğu ilişkilerinin en sert yaşandığı dönemlerden biri olan Bush yönetimi sırasında dillendirilen "Axis of Evil" yani Şeytan Birliği tanımına İran'ı da katmış olması iki ülke arasındaki gerilimi oldukça tırmandırdı. Bu süre zarfında İran'da yönetimde olan Ahmedinejat'ın da Amerika'ya olan tutumu da pek farklı değildi. Bu nedenle bu iki ülkeyi birbirlerine düşman olarak tasvir etmek hiç de zor değildi.

Ülkeler arasında ilişkilerin inişli çıkışlı olabileceğini desteklercesine İran ve ABD içerisindeki yönetim değişiklikleri bu ülkelerin kendi arasındaki ilişkilerin seyrini de değiştirdi. Amerika'da Obama'nın yönetime gelmesi ve İran'da ılımlıların zaferi ilişkilerde de yumuşamayı beraberinde getirdi.

Diğer yandan, İran'daki Vilayet-i Fakih kurumu hala çok güçlü ve devrimle birlikte kurulan ve İslami özellikler taşıyan Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi (Supreme National Security Council) bütün karar verme mekanizması içinde önemli bir rol oynuyor

[286] Chambers, Francesca. "Trump pulls U.S. OUT of Iran nuclear deal calling it 'disastrous' and accuses Iranian regime of LYING to build an atomic bomb – and defiant Tehran pledges to step up its program", *Dailymail,* 8 May. 2018, http://www.dailymail.co.uk/news/article-5705517/Trump-pulls-U-S-Iran-deal-calling-DISASTER.html

[287] Ostovar, Afshon. "Sectarian Dilemmas in Iranian Foreign Policy: When Strategy and Identity Politics Collide." Carnegie Endowment for International Peace, Nov. 2016. s. 9.

[288] Ostovar, s. 15

ve İran dış politikası ve stratejik kararlarda etkisi vardır.[289]Ayrıca, 79'dan beri İran'da din karar verme mekanizması içerisindedir. Fakat bu durumu dış politikada siyasi olmaktan çok stratejik bir araç olarak kullanıyor. Şii mezhep kimliğini ön plana çıkarışı da bunun en büyük göstergesidir.

İran'ın mezhep kimliği yeri geldiğinde İran'ın dış politikasını şekillendirmede önemli bir yere sahiptir. Orta Doğu'nun en kalabalık Şii ülkesi olması da diğer Şii nüfusa sahip ülkelerle olan ilişkilerine yön veriyor. Özellikle Irak'taki hac merkezlerinin bulunuyor olması bu iki ülkenin ilişkilerinde göz önünde bulundurulan konuların başında geliyor. 2000'den beri İran'ın Orta Doğu'daki stratejik yaklaşımı Irak, Lübnan, Suriye ve Yemen'deki Şii gruplarını desteklemek ve bölgedeki etkisini epeyce arttırmıştır. Bu nedenle İran, Lübnan'daki Hizbullah ve Irak'taki Şii güçler gibi aynı mezhep kimliğine sahip grupları desteklerken, Suriye'deki Nusayriler ve Yemen'deki Zeydiler gibi Şiiliğin başka kollarına mensup grupları da desteklediğini de gizlemiyor.[290] Suriye'de Esad'ı desteklemek için Suriyeli olmayan Şii askeri gücünü Suriye'ye konuşlandırması bunun en belirgin örneklerinden biridir. Böylece Orta Doğu'da genel olarak İran'ın mezhepsel yayılmacı olduğuna dair görüş hakim olmuş durumdadır. Suudi Arabistan gibi ülkeler de İran'ın dış politikasının mezhepsel yayılmacılık üzerine kurulu olduğu görüşünde. İran'ın yeni kurulan Irak demokrasisinde etkisini hissetmeye başlayan Ürdün kralı Kral Abdullah I, İran'dan Irak, Suriye ve Lübnan'a kadar yayılan "Şii Hilali" kurma amacı taşıdığı konusunda uyarılarda bulunması da bunun en bilinen örneğidir.[291]

Diğer yandan bakıldığında ise İran'ın dış politikasının her ne kadar mezhep üzerine şekillenmiş gibi görünse de temelinde yatan stratejik çıkarlarını geliştirme amacı

[289] Ostovar, "Sectarian Dilemmas in Iranian Foreign Policy: When Strategy and Identity Politics Collide." s.10
[290] Ostovar, s. 7
[291] Wright, Robin & Peter Baker, "Iraq, Jordan See Threat to Election From Iran," *Washington Post*, 8 Dec. 2004, http://pqasb.pqarchiver.com/washingtonpost/ doc/409726489.html.

da kendini belli etmektedir. Mezhep kimliği ise bu politikaları geliştirmek için bir rol oynuyor. Yani, mezhepsel kimlik İran'ın dış politikalarını etkiliyor fakat yönlendirmiyor.

Örneğin, İran'ın Filistin'e verdiği destek Şii yayılmacılığı ile açıklanamaz. Fetih grubuna verdiği destek her ne kadar Lübnan'daki Şii Emel Grubu'nun çıkarlarına aykırı olsa da İran desteğini sürdürdü. Hatta bunun da ötesinde İran'ın Müslüman olmayan ülkelerle de yakın ilişkileri vardır. Hindistan'la Müslüman ülke Pakistan'a nazaran daha yakın olmakla birlikte, Hristiyan nüfusun yoğunlukta olduğu Ermenistan'la olan ilişkileri Şii çoğunluğa sahip Azerbaycan'a nazaran daha güçlü durumdadır. Hatta komünist özellikler taşıyan Çin, Kuzey Kore ve Venezüella gibi ülkelerle de arası iyidir. Bu durum, İran'ın dış politikasındaki ilişkilerinin ideolojik ya da dini amaçlar taşımaktan çok stratejik çıkarlar üzerine kurulu olduğunu netleştiriyor. Yine de İslami birlik amacını da göz ardı etmeyen İran'ın asıl düşmanın İsrail ve ABD emperyalizmi olduğuna ve Müslümanların bunlara karşı birlik olması gerektiğine her fırsatta vurgu yapıyor.[292]

Bu nedenlerden dolayı İran'ın sadece mezhep merkezli dış politika izlemediği görülüyor. Orta Doğu ülkelerine, özellikle de Arap ülkelerine bakıldığında ise İran'ın Yemen, Suriye, Irak ve Lübnan gibi ülkelerdeki Şii grupları desteklemesi her ne kadar Şii Uyanış fikri doğrultusunda ilerlese de bunu yine mezhep yerine ülke çıkarlarını gözetmek olarak okuyanlar da vardır. Amerika ile ilişkilerinin ise Obama döneminde Şii Uyanış fikrine paralel olarak ilerlemesine rağmen Trump döneminde atılan İran karşıtı adımlar ilişkilerin seyrini olumsuz yönde değiştirmiştir. Bu durum, Nasr'ın Şii Uyanış fikrini ortaya koymadaki en büyük amacı olarak görülen Amerika-Şii yakınlaşmasını sağlayamadığını göstermektedir. En azından Obama yönetiminde bu amaç

[292] Ali Hamaney'in Ocak 2007'de Kum'daki konuşmasından: Sadjadpour, Karim. "Reading Khamenei: The World View of Iran's Most Powerful Leader" *Carnegie Endowment for International Peace*, 10 Mar. 2008, p. 26.

gerçekleşmeye başlamış olsa bile Trump yönetiminde geri adım atılması Nasr'ın uzun vadeli beklentilerinin ve öngörülerinin karşılanmadığına kanıt niteliğindedir.

3.2. IRAK

2003'te Amerika'nın Irak'ı işgali her ne kadar İran' a yaramış olsa da bu olaylardan en olumlu etkilenenler hiç şüphesiz Irak Şiileriydi. Çoğunluk olmalarına rağmen uzun yıllar azınlık haklarına sahip olarak yaşayan Şiilerin önündeki en büyük engel Baas Rejimi'nin devrilmesiyle kalkmış oldu. Fakat her ne kadar Şiiler için bu durum olumlu olarak görülse de zamanla yaşanan gelişmeler pek çok sorunu da beraberinde getirdi. Bunların en başında da yavaş yavaş kendini gösteren Iraklı Sünni algısıydı.

İran'ın bütüncül bir İslam anlayışına sahip olma iddiasında olduğu gibi Saddam yönetiminde de sadece Irak kimliğinin var olduğu algısı yüksekti. Bu nedenle inançlarını/ideolojilerini istedikleri gibi yaşayamadıkları hissine kapılan ve mağdur psikolojisine bürünen Şii Iraklılar ve Kürtlerde azınlık algısı varken Sünni Iraklılar kendilerini sadece Iraklı olarak tanımlıyorlardı.[293] Başka bir deyişle, beyaz ırkın kendilerini "ırksız" kabul etmesi gibi Sünni Iraklılar da "mezhepsiz"di.[294] 2003 öncesi milli kimlik ve İslami kimlik ön plandaydı. İran-Irak savaşı da mezhepsel olmaktan ziyade milli ve etnik bir savaş olarak kabul gördü. 2003 sonrası Irak'ta ise mezhepçilik ön plana çıkmaya başladı. Yaşanan çatışma ve şiddet, Iraklı Arapların da mezhep aidiyetini hissetmelerine neden oldu. Sünni Iraklılar kendilerini bu kadar kimliksiz görürken 2003 sonrası dönemde kendilerini ayrı bir grup olarak göremediler, dışlamaya maruz kaldıklarını da fark etmediler. En azından buna hazırlıklı değillerdi. Diğer yandan,

[293] Haddad, Fanar. "A Sectarian Awakening: Reinventing Sunni Identity in Iraq After 2003" Current Trends in Islamist Ideology, vol.17, s.149
[294] Shireen t. hunter, "the real causes of iraq's problems," LobeLog, 14 June, 2014. available on http://www.lobelog.com/2014-06-the-real-causes-of-iraqs-problems/.

Baas rejimi altında ezilen Şii Iraklılar kendilerine bir grup bilinci oluşturmuşlardı. Her ne kadar Sünni Iraklılar Saddam Rejimi'nin devrilmiş olmasından memnun olsalar da yaşanan "Şii Uyanış" nedeniyle bunun tadını bile çıkaramadılar.[295] Irak'taki Sünni Araplar bu süreçte yeni bir mezhep inşası oluşturmak zorunda kaldılar ki Şii merkezli politikaların bunu onlara mecbur bıraktığını söylemek de mümkündür.[296] Hatta bir Sünni politikacının "Bir sabah uyandık ve bir anda Sünni olduğumuzu anladık"[297] sözü bunun en sade örneği olarak gösterilebilir.

Diğer yandan, kurulan Irak hükümet konseyine 13 Şii Arap, 5 Sünni, 5 Kürt, 1 Türkmen ve 1 Hristiyan temsilci atandı ve bu dağılım, farkında olmadan ülkede yaşanan kimlik ayrımını kristalize etti.[298] Hâlbuki 20. yüzyıl boyunca Iraklı Araplar mezhepçilik anlayışı olmadan sosyal yaşamlarına devam ediyorlardı. Bugün bile aşırı gruplar haricinde mezhepsel nefret görmek zordur.[299] Yine de, Sünniler, mezhep merkezli sistemde kendilerini ayrı bir mezhep grubu olarak tanımlama ihtiyacı hissettiler. Bunun devamında ise, artık Sünni liderler de Sünni toplum adına görüşler dile getirmeye başladılar.[300] 2014 seçimlerinden itibaren Sünni adaylar da Sünni mağduriyeti hatta Sünni soykırımı üzerine kampanyalar yapmaya başladılar.[301] Kendilerine kimlik oluşturma ihtiyacı hisseden Sünni Iraklılar Şii Iraklıları taklit etmeye başladılar. Tarihsel mağduriyet anlayışı ve sahip oldukları sembollerle aidiyet duygusu geliştirebilen Şiiler gibi Sünniler de tarihten örnekler ve elle tutulur sembollerle kendilerini ifade etme eğilimi gösterdiler. Bu durum karşı tarafa saldırıdan ziyade grup aidiyeti oluşturmak ve "biz" ve "onlar"

[295] Haddad, "A Sectarian Awakening: Reinventing Sunni Identity in Iraq After 2003", s. 151
[296] Haddad, a.g.e., s. 151
[297] International Crisis Group, "Make or Break: Iraq's Sunnis and the State," *ICG Middle East Report,* no.144, 14 Aug. 2013, s. 4-5.
[298] Haddad, "A Sectarian Awakening: Reinventing Sunni Identity in Iraq After 2003", s. 155
[299] Haddad, s. 156
[300] Haddad, s. 157
[301] 2014 Irak seçimlerindeki Sünnilerin yaptığı seçim kampanyalarıyla ilgili daha fazla bilgi için: *Inside Iraqi Politics,* 30 Apr. 2014, www.insideiraqipolitics.com

çizgisini kalınlaştırmak amaçlıydı. Böylece Sünniler de mezhepsel olarak bölünmüş Irak'ta kendilerine yer edindiler.

Irak içerisinde bu gelişmeler yaşanırken diğer yandan güçlenen Şii Irak kimliğiyle Irak-İran ilişkileri daha da gelişmeye devam etti. Pek çok Iraklı politikacının 2003 öncesinde İran'da sürgün geçirmesi orada siyasi ve sosyal bir çevre oluşturmuştu. İran'daki dini liderlerin de Necef gibi kutsal sayılan mekânlara ziyareti de gerçekleşiyordu. [302] Bu nedenle iki ülke arasındaki organik sayılabilecek bir bağ oluşmuştu. Saddam sonrası ülkeyi yeniden yapılandırmayı üstlenen politikacıların bir kısmının sürgünden dönenler olduğu düşünüldüğünde bu bağın daha da güçlenmesi kaçınılmazdı. Ayrıca, Orta Doğu tarihindeki en önemli aktörlerden biri sayılan [303] ve aslında dini lider olan Ayetullah Sistani de bunda önemli bir yere sahipti. Bir yandan Saddam sonrası çıkışlarıyla Şiilerin dağılmasını engelleyip bir arada kalmasını sağlarken diğer yandan da İran'la olan ilişkilerde önemli adımlar attı. Böylece, bir yandan Şiiler yükselirken diğer yandan da İran'ın Irak üzerindeki etkisi daha da arttı.

Şii Uyanış fikri çerçevesinde bakıldığında ise Irak ve İran'ın karşılıklı etkileşimleri yaşanan gelişmelerle birlikte daha da ileri boyuta taşınırken Irak'taki gelişmelerin bölgedeki diğer Şii gruplara etkisinin aynı doğrultuda ilerlediğini söylemek güçtür. Ayrıca her ne kadar Irak Şiileri Nasr'ın da belirttiği gibi yönetimde söz sahibi olmaya başarsa da Irak'ın şu anda bulunduğu durumun Saddam yönetiminden daha iç açıcı olmaması Şiilerin yönetim konusunda pek de başarılı olmadıklarını kanıtlar niteliktedir. Böyle bir örnek karşısında ise diğer ülkelerdeki Şii nüfusun Irak'ta başlayan Şii Uyanış ile cesaret kazanıp aynı sürece girmek istemeleri zor görünmektedir.

[302] Stevenson, Jonathan. "Shia Militas in Iraq", *Strategic Comments*, vol.23, no.9, Mar. 2017.
[303] Gerecht, R. M. "Ayatollah Democracy" *The Atlantic Monthly,* Sep. 2004.

3.3. DİĞER MÜSLÜMAN ÜLKELER

Şii nüfusun hatırı sayılır oranda bulunduğu diğer Müslüman ülkelere bakıldığında yine Nasr'ın öngörüsünün tam da paralelinde bir seyir izlemediği görülür. Her bir ülkenin kendine has nitelikleri olduğu gibi, her bir ülkedeki Şii nüfusun da aynı özellikleri taşımlarını beklemek güçtür. Özellikle Ayetullah Sistani'nin ortaya koyduğu ve Nasr'ın Şii Uyanış'ın üç sacayağından biri olarak belirttiği, tüm dünya Şiilerinin tek bir Şii kimliği altında birleşmesi ile zirveye çıkması süreci, bu farklı nitelikler ve değişik beklentiler nedeniyle gerçekleşecek gibi görünmemektedir.

Şii Uyanış fikrinin ilk sıçrayacağı ülkelerden biri olarak tahmin edilen Suriye, bünyesinde bulundurduğu Arap, Türkmen, Süryani, Ermeni ve diğer değişik gruplarla birlikte sadece dinsel ve mezhepsel açıdan değil, etnik açıdan da her türlü ayrıştırma faaliyetlerine açık durumdadır. Ülke nüfusunun büyük bir çoğunluğunu oluşturan Sünni nüfusa rağmen yönetim kademesinde her daim güç sahibi olan Nusayriler, zamanla halk üzerindeki baskıyı arttırmış ve 2011 yılı içerisindeki protestolara verilen şiddetli tepkiyle, hükümet karşıtı askerlerin de bulunduğu büyük bir iç savaş başlamıştır. Kendilerine Özgür Suriye Ordusu adını veren muhalif askerler kontrol sahibi oldukları alanı genişletmeye devam etmektedirler.

Savaşın başladığı 2011'den beri Özgür Suriye Ordusu ve Hükümet güçleri arasındaki savaş devam etmekteyken bölgede yaşanan gelişmelerden pay almak isteyen ülkeler de bu savaşa çeşitli açılardan destek verdiler. Türkiye, Ürdün, Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri Özgür Suriye Ordusu'nu desteklerken, Rusya, Hizbullah ve İran da Esad Rejimini desteklemeye devam etti. Bu ikisinin dışında kalan Kürt gruplar ve İŞID de Amerika ve bazı Avrupa ülkeleri gibi güçlerden resmi olmasa da destek aldı. Şii Uyanış çerçevesinde duruma bakıldığında ise olayların seyir yönünün Şii karşıtı şekilde ilerlediği

görülür. Çünkü diğer bölge ülkelerinin aksine, Suriye'deki Şiilerin alt kolları sayılan bütün mezhep mensuplarının nüfusa oranı %20'yi geçmemektedir ve uzun yıllardır ülkeyi yöneten ve hatta otoriter rejimi benimseyen Esad ailesi mensupları da Şiiliğin bir alt kolu sayılan Nusayrilik inancını benimsemektedirler. Bu nedenle, Irak'ta Saddam rejimine karşı yapılan başkaldırının benzerini burada görmek mümkündür ve bu sefer başkaldıranlar Şiiler değillerdir. Şii Uyanış fikrinin Suriye'de başarılı olduğunu söylemek bu nedenlerden dolayı mümkün değildir.

İran'ın Suriye'ye verdiği askeri destek ve Suriye'deki Şii nüfus oranını arttırmak üzerine yapılan çalışmalar her ne kadar güncelliğini korusa da[304] bu yine halk tabanından gerçekleştirilen bir mezhep kardeşliğinden ziyade, siyasi çıkarların korunmasına yönelik atılan adımlarıdır. Suriye'deki muhalif gruplara Suudi Arabistan'ın yaptığı destek ile benzerlik göstermektedir. Bu nedenle İran'ın Suriye'ye olan desteği her ne kadar dışarıdan Şii Uyanış fikrinin en azından bu ülkede gerçekleştiğini gösterse de içeriden bakıldığında fikrin özüyle uyuşmamaktadır. Ayrıca, Nasr'ın Suriye'de Şiilerin azınlık olmasına rağmen yönetimde olmalarını gözden kaçırmasının yanı sıra Şii yönetimlerin başarılarından söz ederken modernliğine atıf yaptığı Suriye'de yaşanan yıkım, Nasr'ı bu konuda da yanlışlamıştır.

Nüfus ve kapladığı alan olarak oldukça küçük bir ülke sayılabilecek Lübnan, hem bünyesinde bulunan Müslümanların yarısı sayılabilecek Şii nüfusla hem de jeopolitik konumuyla oldukça büyük önem arz etmektedir. Uzun yıllar süren iç savaştan sonra 2000'lere geldiğinde kendini yeni yeni düzeltmeye başlayan Lübnan, 2006 İsrail saldırısıyla sadece maddi yıkım ve insan kaybı yaşamamış, aynı zamanda ekonominin bel kemiği sayılabilecek ticaret ve turizm gelirlerinde de oldukça büyük bir düşüş yaşamıştır.

[304] Chulov, Martin. "Iran Repopulates Syria with Shia Muslims to Help Tighten Regime's Control", *The Guardian*, 14 Jan. 2017, https://www.theguardian.com/world/2017/jan/13/irans-syria-project-pushing-population-shifts-to-increase-influence

Eğitim anlamında da gelişimini sürdürürken yaşanan güvenlik ve ekonomik nedenlerle pek çok akademisyen ve iş insanı ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Bütün bunlar olurken aynı zamanda Lübnan içerisindeki değişik etnik ve dini gruplar arasındaki gerilimler sadece iç savaş döneminde değil, daha sonraki dönemde bile bölgede güç dengesini lehine çevirmek isteyen her ülke tarafından kullanılmıştır.[305]

İran, Lübnan'da yaşanan bu durumdan faydalanarak Şii gruplara olan desteğini hep sürdürmüştür. Irak Savaşı'ndan sonra yaşanan gelişmelerde ise bu durumu gözlemlemek mümkündür. Hizbullah baskısıyla ve dolayısıyla İran etkisiyle başkan Saad Hariri'nin 2017'de görevi bırakması İran'ın ülke üzerindeki etkisini kanıtlar niteliktedir.[306] Ayrıca, yine İran destekli Hizbullah'ın Suriye'de yaşanan savaş sırasında Beşar Esad güçlerini desteklemek amacıyla birliklerini göndermiş olması[307] da Orta Doğu'nun Lübnan ayağında Şii kardeşliğinin siyasi ve uluslararası ilişkiler bağlamında yer bulduğunu gösterir. Yine de bu durumun Şii Uyanış fikrinde olduğu gibi halk tabanından yukarı doğru ilerleyen bir dayanışma olduğunu söylemek en azından Lübnan açısından mümkün görünmemektedir. Ayrıca, toprak bütünlüğü bozulan ve güvenlik sorunun had safhaya çıktığı Irak ve Suriye'de esas yönetimin Şiilerin elinde olmasının Lübnan Şiilerini cesaretlendirmesini beklemek güçtür. Bu iki ülkedeki gelişmeler zaten ekonomik ve sosyal anlamda kendini henüz toparlayamamış olan Lübnan'ı, neredeyse toplam nüfusuna yakın sayıda Iraklı ve Suriyeli mültecinin sorunlarıyla da ilgilenmek zorunda bırakmıştır.

Şii güçlenmesine verilen tepkiler dikkate alındığında ilk akla gelen ülke olan Suudi Arabistan, sadece nüfusun yaklaşık %15'ini oluşturan Şii nüfusun bulunmasıyla

[305] Kor, Zahide Tuba. *Ortadoğu'nun Aynası Lübnan.* İHH Araştırma ve Yayınlar Birimi, 2009, s.47.
[306] Khoury, Jack "Lebanese PM Hariri Resigns Over Tensions With Hezbollah, Vows Iran's Arms 'Will Be Cut Off'". *The Associated Press,* 4 Nov. 2017, https://www.haaretz.com/middle-east-news/lebanese-pm-hariri-resigns-over-tensions-with-hezbollah-iran-1.5462939
[307] "Profile: Lebanon's Hezbollah movement" *BBC,* 15 Mar. 2016, www.bbc.com/news/world-middle-east-10814698

değil, bu nüfusun petrol yataklarının en çok bulunduğu kuzey bölgesinde ikamet ediyor olması dolayısıyla da bölgede yaşanan Şiilikle ilgili gelişmelerle yakından ilgilenmektedir. Suudi Arabistan'ın doğusunda yaşayan bu topluluk her ne kadar Suudi Arabistan yönetimi onları dışlayıcı politikalar yürütseler de her biri aslında en az Sünni Suudlar kadar aynı etnik kimliği paylaşıyorlar. Bu nedenle özellikle Avamiya gibi Şii yoğunluğunun fazla olduğu kasabalarda Suud yönetimin çeşitli nedenlerle yapmış olduğu tahribat ve kültürel yıkım, [308] onların İran gibi destek bulabilecekleri güçlere yönlendirmektedir. Ama yine de Suudi Arabistan Şiileri İran'ı sonradan Müslüman olan bir ırk olarak kabul ettikleri için de kendi ırkların üzerinde kabul edip sığınacak bir yuva olarak görmesi de mümkün görünmemektedir.

Suudi Arabistan yönetiminin İran'la olan husumetinden dolayı İran içerisindeki Kürt gruplara destek vermesi gibi İran'ın da Suudi Arabistan coğrafyası içerisinde ezilen konumda olan Şiilere destek vermesi olağan bir durumdur. Fakat yine de Şii Uyanış fikrinde olduğu gibi Şiilerin tek bir mezhep kimliği altında birleşip İran güdümünde kendilerini güçlendirmesi gibi bir durum Suudi Arabistan Şiileri için gerçekçi değildir. Suudi Arabistan yönetiminin de bu çekinceden uzaklaşıp, ülkede Suud kültürüne ait olmayan ne varsa yok etme politikasını en azından kendi Şii nüfusu için yumuşatması lazımdır. Suudi Arabistan'ın geçmişte Türkler gibi değişik medeniyetlerin izlerini silmesi belki büyük sorunlara yol açmaz fakat hali hazırda ülke içerisinde yaşayan oldukça büyük bir nüfusa sahip topluluk için hem de kendilerini Suud olarak gören bir topluluk için yapması onarılmaz yaralara yol açacaktır. Ayrıca, Suudi Arabistan yönetimin bölgedeki iç çatışmaları körüklemek amacıyla Şiilerin karşısındaki grupları desteklemesi de dünya sadece Suudi Arabistan Şiileri değil, dünya Müslümanları tarafından da endişeyle takip

[308] "Saudi Security Forces Flatten Old Quarter of Awamiya". *Aljazeera*, 10 Aug. 2017, https:/www.aljazeera.com/news/2017/08/saudi-security-forces-flatten-quarter-awamiya-1708092131682.html

edilmektedir. Özellikle sınır komşusu Yemen'deki iç savaş nedeniyle halkın içinde bulunduğu açlık ve sefaletin en aza indirilebilmesi için Suudi Arabistan yönetiminin Şii düşmanlığını makul seviyede tutması gerekmektedir. Bu durum Şii Uyanış'tan ziyade insanlık için gereklidir.

Müslümanlığın daha peygamber hayattayken yayılmaya başladığı Yemen'de her ne kadar yaklaşık %65 oranında Sünni Müslüman nüfus bulunsa da geri kalan büyük orandaki Şiiliğin değişik mezheplerine mensup nüfus da azınlık olarak bulunmaya devam etmektedir. Son yıllarda yaşanan çatışmalar ve özellikle 2015 sonrası Suudi Arabistan'ın ülkedeki Sünni yapıyı korumaya yönelik yaptığı saldırılar, ülkedeki mezhepsel ayrışmayı tırmandırmış ve belki de halk arasında onarılamaz yaralar açmıştır.[309] Hizbullah ve dolayısıyla İran'ın desteklediği Şii Husiler de zamanla daha da güçlenmiş ve Sünni yönetime karşı olan etkisini hissettirmeye başlamıştır. Her ne kadar bu destek süreci ve Yemen Şiilerinin İran ve Lübnan ile hareket etmesi Şii Uyanış fikrini teknik olarak desteklese de meselenin özüne inildiğinde Şii Uyanış'ın Yemen ayağının yürümediği görülür. Çünkü Yemen Sünni yönetimine karşı yapılan başkaldırı ve devam eden direniş, Nasr'ın sınırlarını çizdiği halk tabanlı aydınlanma ve toplumun yaşadıkları sorunlardan ve maruz kaldıkları ayrımcılıktan kaynaklı bir başkaldırış değildir. Büyük oranda siyasi kaynaklı olan ve Yemen Şii toplumunun gönülden destek verdiği bir teşkilatlanmaya sahip olmayan Husi direnişinin dışardan aldığı askeri destek de Yemen Şiilerini de rahatsız etmektedir. Bölgede yaşanan İran – Suudi Arabistan çekişmesinin savaş arenalarından biri haline gelen Yemen, her açıdan olumlu bir imajla ortaya sürülen Şii Uyanış sürecini yansıtmaktan çok uzaktır.

[309] "Yemen Crisis: Who is Fighting for Whom?". *BBC*, 30 Jan. 2018, https//bbc.com/news/World-middle-east-29319423

Bahreyn, hem nüfus olarak hem de kapladığı jeopolitik alan olarak oldukça küçük bir ülke olmasına rağmen sahip olduğu stratejik konum ve barındırdığı yüksek orandaki Şii nüfusla uluslararası ilişkilerde oldukça büyük öneme sahiptir. Yaklaşık %70 oranındaki Şii nüfusa rağmen Sünni krallık tarafından yönetilen Bahreyn'de başta meclisteki temsil gücü dahil olmak üzere pek çok siyasi ve sosyal alanda Şiilerin hakları kısıtlanmış durumdadır. Bu nedenle Şii Uyanış fikrinin özünü oluşturan halk tabanlı Şii kimlik farkındalığı ve baskıcı yönetime başkaldırış Bahreyn için de öngörülmüştür. Fakat şu an gelinen noktada Bahreynli Şiiler her ne kadar kendi hakları için çaba gösterseler de bu uğraşıların bir sonuca ulaşması sahip oldukları çoğunluğa rağmen oldukça zordur. Özellikle Arap Baharı'ndan sonra Bahreyn'de de mecliste eşit temsil hakkına sahip olmak isteyen Şiilerin protestoları daha çok güç kazandı. Daha öncesinde dış yatırımlara bağımlı olan Bahreyn hükümetinin dışarıya daha ılımlı görünmek amacıyla Şiilere kısıtlı oranda verdiği meclisteki temsil hakkıyla yetinmek istemeyen Şiiler protestolarını arttırdıkça Bahreyn polisi de göstericilere olan şiddetini arttırdı. Daha sonraki yıllarda Bahreyn hükümeti sadece sokaktaki göstericilere verdiği tepkiyle kalmayıp protestoları körükleyen Şii dini liderlerden birinin İran'la bağlantısı olduğu ve şiddeti desteklediği gerekçesiyle vatandaşlığına son verdi. İlerleyen süreçte pek çok Bahreynli akademisyen, gazeteci ve iş insanı protestolara destek verdiği gerekçesiyle vatandaşlıktan çıkarıldı.[310]

Diğer yandan, bütün bu baskı ve şiddete rağmen Bahreyn Şiilerinin diğer ülkelerdeki Şiilerle tek bir kimlik olarak bir araya gelmeleri de mümkün görünmemektedir. Çünkü Bahreyn Şiileri her ne kadar ülkelerinde bulundukları konumdan oldukça rahatsız olsalar da kendilerinin Bahreyn milliyetçisi olarak görmektedirler. Protestoların en yoğun yaşandığı zamanlarda bile Bahreyn bayraklarını

[310] Abbasi, Hyder Iftikhar. "Bahraini Critics Face Threat of Statelessness", *Aljazeera*, 1 Oct. 2014, https://www.aljazeera.com/new/middleeast/2014/09/bahraini-critics-face-the-threat-statelessness-201492414310552790.html

ellerinden bırakmamaları bunun en önemli göstergelerinden biridir. Şiilerin gösterdiği başkaldırının halk tabanından başlamış olması Şii Uyanış sürecinin Bahreyn'deki başlangıcı olarak görülebilir olsa da diğer ülke Şiilerinden bağımsız olduğu açıktır. Özellikle İran gibi etnik kimliğin ve dilin tamamen farklı olduğu bir ülkeyi arkalarına alarak bir güçlenme süreci en azından halk tabanında görülmemektedir.

Nüfus olarak küçük bir ülke olan Katar, dünyanın en çok petrol üreten ülkelerinden biri olmasıyla ve sahip olduğu yaklaşık %25'lik orandaki Şii nüfusla Şii Uyanış fikrinin yayılmasında önemli beklentiler oluşturmuş bir ülkedir. Uzun yıllar boyunca Şii azınlığın ezildiği diğer bölge ülkelerinin aksine Kuveyt yönetiminin yürüttüğü ılımlı politikalar sayesinde Şiiler ve Sünniler arasında sorun yaşanmamıştır. İran Devrimi ve arkasından gelen İran-Irak Savaşı'yla Kuveyt Şiileri üzerinde gözetim oluşmaya başlamıştır. İlerleyen zaman içerisinde yaşanan siyasi ve ekonomik sorunları dillendirmeye başlayan halkın arasında Şiiler daha çok göze batmaya başlamıştır. Özellikle İran kökenli Şiilerin de Şii nüfusunun bir kısmını oluşturması İran'la yaşanan gerilimlerde daha çok hissedildi. Bazı Şiilerin İran ile işbirliği olduğu gerekçesiyle hapse atılması ya da idam kararı verilmesi de meclisteki Şii temsilcilerin tepkisini çekti.[311] Suudi Arabistan'ın desteği ile bu adımlar atılırken Şii camilerine yapılan saldırıların da devam etmesi, toplumda etkisi diğer ülkelerdeki kadar hissedilmeyen mezhepsel bölünmeleri tetikledi. Diğer yandan, Kuveyt hükümetinin ülkede tırmanmaya başlayan mezhepler arası gerilimi azaltmak için "milli birlik" kanununu çıkarması ve Şiiliği aşağılayanlara ağır cezalar vermesi Sünni tarafından da tepkilere neden oldu.[312] Bu gelişmeler sonucunda her ne kadar Kuveyt'te Şiiler kimliklerini koruma ihtiyacı hissetse de olaylar yönetime Şii kimliklerini ön plana çıkararak başkaldırmaları olarak yansımadı.

[311] "Kuwait's Shia MPs boycott parliament session". *Middle East Eye*, 13 Jan. 2016, http://www.middleeasteye.net/news/kuwaits-shia-mps-boycott-parliament-session-1636491037
[312] "Kuveyt: Şiileri 'aşağılayan' Tweete Hapis Cezası". *BBC*, 9 Sep. 2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140909_twitter_kuveyt_ceza

Yine Şii Uyanış fikriyle beklenen diğer ülkelerdeki Şiilerle ortak kimlik inşasına da başlanmadı. İran kökenli Kuveyt Şiilerinin ilerleyen zamanda İran ile olan ilişkileri daha da artsa bile Arap Şiilerin Kuveytli kimliği hala ağır basmaktadır ve milliyetçiliklerini korumaktadırlar.

Müslüman nüfusunun yaklaşık %10-%15 civarında Şii'yi barındıran ülkeler olarak kabul edilen Pakistan, Hindistan, Türkiye, Afganistan ve nüfusunun çoğunluğu Şii olan Azerbaycan'a bakıldığında ise bambaşka bir tablo ile karşılaşılır. İlk olarak Türkiye'ye bakıldığında kaynakların büyük bir çoğunluğunda Şii olarak kabul edilen Alevi Türk vatandaşları kendilerini Şii kimliğinin altında görmemektedir. Tarihsel olarak Türkiye Aleviliğinin gelişim süreci diğer Orta Doğu ülkelerinden daha farklı olduğu için Türkiye'deki Alevilerinin Türk kimliği daha ön plandadır. Her ne kadar dini anlamdaki özgürlükleri kısıtlı olsa da bunu azınlık haklarından ziyade herhangi bir Türk vatandaşının sahip olması gereken temel hak ve özgürlükler kapsamında değerlendirdikleri için genel anlamda Şii Uyanış fikrinde belirtilen Türkiye'deki Şiilik algısıyla uyuşmamaktadır. Uzun yıllar Sovyet yönetimi altında dini kimlik anlayışı farklı bir boyuta taşınan Azerbaycan'da da benzer durum geçerlidir. Türkiye'de olduğu gibi Azerbaycan halkında da Türk kimliği daha ön plandadır ve iki ülkede de yaşanan özgürlük kısıtlamaları mezhepsel olmaktan ziyade dini boyuttadır.

Hindistan'da yaşayan Şii nüfusu pek çok Müslüman ülkede yaşayan Şii nüfusundan daha fazla olsa da genel nüfusun içerisindeki oranı düşük olduğu için gözden kaçmaktadır. Ülke içerisinde pek çok farklı din ve mezhep olmasından dolayı Hindistan hükümetinin değişik dinlere mensup vatandaşlarına tanıdığı özgürlüklerden Şiiler de faydalanmaktadır. İran ve Azerbaycan gibi Şii çoğunluğun yaşadığı ülkeler dışında Şii özel günlerinin resmi tatil olduğu tek ülke olan Hindistan'da bu tip uygulamalar eyaletlere göre değişmektedir. Diğer yandan, dini grupların sahip olduğu özgürlüklerden

yararlanmaya devam eden Şiilerin yakın zamanda kurduğu Şii siyasi partisi Müslüman azınlığın bölünmeler yaşaması olarak algılanmış, ülkede yaşayan Şii ve Sünni Müslümanların her ne kadar hukuksal olarak özgür olsalar da pratikte yaşanan Hindu baskıya karşı birlik olmaları gerektiği görüşü dillendirilmiştir.[313] Hindistan'da yaşanan bu kendine has durum, Şii Uyanış fikrinin Hindistan için uygun olmadığını göstermektedir. Yine de Şiilerin attığı bu adım, kendi kimliklerini ön plana çıkararak bir hareketin parçası olma süreci anlamında Şii Uyanış fikri doğrultusunda ilerlediği belirtilebilir.

Hindistan'dan bağımsız olma sürecinde ve ilerleyen zamanda farklı Şii liderler tarafından yönetilmiş olan Pakistan, günümüzde mezhep çatışmalarının sıkça yaşandığı bir Müslüman ülkesidir. Yaşanan ekonomik ve sosyal sorunlar tüm halkı etkilerken diğer yandan da şiddetini gittikçe arttıran mezhep çatışmaları en çok Şiileri etkiledi. İlk olarak ülke kuruluşunun başlarında yaşanan Ahmediyye mezhebine karşı gösterilerle kıvılcımlarını veren mezhep ayrılıkları,[314] günümüzde Şii camilerine yapılan bombalı saldırılara kadar ilerlemiştir.[315] Özellikle İran İslam Devrimi sonrasında Şii uzantılı gruplaşmalara karşı alınan önlemlerin yanı sıra halk arasına azınlık durumunda olan mezhep mensuplarına olan baskılar da arttı. Diğer yandan, bu azınlık gruplarına yapılan baskılar da kendi içerisinde farklılıklar göstermektedir. Ahmediler ülkeden tamamen uzaklaştırılmışken Şiiler belirli haklara sahip olarak ülkedeki varlıklarını devam ettirmektedirler. Şiiler diğer gruplara göre daha çok özgürlüklere sahip olsalar da Şiiliğin kendi içindeki grupları da farklı derecelerde baskıya maruz kalmaktadır. Örneğin İsmaililer her ne kadar pek çok Sünni radikal grup tarafından İslam dışı kabul edilirken,

[313] Shah, Umar Manzoor. "India's new Shia party seen as Hindu divisive effort", *Ucanews*, 25 May. 2018, https://www.ucanews.com/news/indias-new-shia-party-seen-as-hindu-divisive-effort/82403
[314] Mahsood, Asma Khan. "History of Sectarianism in Pakistan: Implications for Lasting Peace", *Journal of Political Sciences & Public Affairs*, Vol. 5, No. 4, 2017, https://www.omicsonline.org/open-access/history-of-sectarianism-in-pakistan-implications-for-lasting-peace-2332-0761-1000291.pdf
[315] "Shia mosque targeted in Pakistan bomb blast" *BBC*, 30 Jan. 2015, https://www.bbc.com/news/av/world-asia-31053828/shia-mosque-targeted-in-pakistan-bomb-blast

Batı ülkeleri ve Pakistan'da sahip oldukları ekonomik güç, onlara diğer Şiilere göre daha güvenli bir ortam sunmuştur. Bunun aksine etnik olarak Hazara olan Şiiler ise en fazla baskıya ve şiddete maruz kalan Şii gruptur. Özellikle son yıllarda yapılan saldırılarda en büyük kayıplar Şii Hazaraların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde olmuştur. Bütün bu yaşanan mezhep kaynaklı şiddete rağmen Pakistan Şiilerinin Şii Uyanış fikrinde olduğu gibi halk tabanlı toplu bir başkaldırışı mümkün görünmemektedir. Çünkü yaşanan şiddetin kaynağı sadece dinsel olmamakla birlikte etnik olarak da milliyetçi Pakistanlıların ne Arap Şiileriyle güç birliği oluşturması ne de İran önderliğinde bir akım gerçekleştirmesi öngörülmemektedir.

Şii Hazaraların yoğun olarak yaşadığı yerlerden bir diğeri olan Afganistan, yaşadığı iç karışıklıklar nedeniyle dünyanın en güvensiz ülkelerinden bir olmakla birlikte sahip olduğu değişik etnik ve dini gruplar nedeniyle çeşitli destek gruplarının da yakından takip ettiği bir bölgedir. Şiilere yapılan,[316] özellikle de Hazaraları hedef alan saldırılar,[317] ülkede yaşayan Şiilerin yaşadığı baskıları daha da arttırdı. Ülkede yaşanan bu güvenlik sorunları ve Taliban gibi Sünni radikal oluşumlar, sadece Şiilerin değil, sıradan Sünni vatandaşlar da dahil olmak üzere bütün ülkenin haklarını aramak için çareler bulmasına engel olmaktadır. İnsanların hak güvenliğinden önce can güvendiğini bile sağlayamadığı böyle bir ortamda Şii Uyanış fikri doğrultusunda bir gelişme kaydedilmesi mümkün görünmemektedir.

[316] Salahuddin, Sayed and Pamela Constable. "At least 30 die in Afghan violence, including 10 in Kabul attack on Shiites", *The Washington Post*, 9 Mar. 2016, https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/at-least-30-die-in-afghan-violence-including-10-shiites-in-kabul-suicide-attack/2018/03/09/dc9f7db2-2396-11e8-badd-7c9f29a55815_story.html?noredirect=on&utm_term=.5baa06c1a6bf

[317] Kramer, Andrew E. "Hazaras Protest After an ISIS Attack Kills 10 in Kabul", *The New York Times*, 9 Mar. 2018, https://www.nytimes.com/2018/03/09/world/asia/suicide-attack-kabul-hazaras.html, Mashal, Mujib and Fahim Abed. "Gunmen Attack Hazara Miners in Afghanistan, Killing at Least 9", *The New York Times*, 6 Jan. 2017, https://www.nytimes.com/2017/01/06/world/asia/afghanistan-hazara-miners-attack.html,

3.4. AMERİKA'NIN Şİİ UYANIŞ'TAKİ YERİ

Amerika'nın Irak'ı işgali Irak Şiilerine yaramış olsa da Amerika'da daha sonraki yönetimlerin bunu hezimet olarak görmesi ve harcanan büyük miktardaki bütçenin halk tarafından tepkiyle karşılanması uzun vadede Amerika'nın aleyhine oldu. Bush yönetiminin Irak'ı demokratikleştirme çabaları ve Irak örneği ile demokrasiyi bölge ülkelerine yayma çabaları da ters tepti ve Şiiler de dahil olmak üzere tüm Orta Doğu toplumları Amerika'yı bir kurtarıcı olarak değil, işgalci bir devlet olarak gördü. Bunun da ötesinde, İran başta olmak üzere bazı ülkeler Amerika'nın çıkarlarıyla uyuşmayacak şekilde Çin ve Rusya gibi ülkelerle yakınlaştı.[318] Ayrıca, Irak Şiileri ile iyi ilişkilere sahip İran'ın bu sayede bölgedeki etkinliğini arttırması da Amerika'nın işine gelmedi.

Geçmişe bakıldığında Şiiliğin kalesi olarak görülen İran'la ilişkileri inişli çıkışlı olan Amerika, İran'a ilk darbesini 1953'te demokrasiyle gelen ve halk tarafından da sevilen Muhammed Musaddık'ı devirmesiyle başladı. Bunda İran petrollerinin millileştirmesinin rolü büyüktü. Daha sonrasında Amerika'nın desteği ile göreve gelen Şah'ın halka olan tutumu ve izlediği Amerikan yanlısı iç ve dış politikalar nedeniyle dolaylı olarak Amerika'ya karşı olan nefretin artmasına neden oldu. Şah karşıtı ve Amerika karşıtı söylemleriyle ünlenerek yönetimi ele geçiren Humeyni'nin döneminde Amerika – İran ilişkileri gittikçe kötüleşti. İran – Irak Savaşı sırasında Irak'ı askeri ve finansal olarak destekleyerek İran'a bir darbe daha vuran Amerika, daha sonraki yıllarda nükleer konusunda İran'a önemli ambargolar uyguladı. Amerika'da George W. Bush yönetimi devam ederken Mahmut Ahmedinejat'ın aldığı radikal kararlar bu gerilimi oldukça tırmandırdı.

Barack Obama döneminde gerek yönetim gerekse halk Orta Doğu'daki Sünni

[318] Stevenson, Jonathan. "Shia Militas in Iraq", *Strategic Comments,* vol.23, no.9, Mar. 2017.

yönetimleri desteklemiş olmanın uzun ve çileli bir deneyim olduğunun farkına vardı.[319] İran tarafında Hasan Ruhani 2014'te göreve geldiğinde İran'ın izolasyonunu rahatlatacağını açıkladı. Seçim kampanyasını da nükleer program ile ilgili anlaşmazlıktan kaynaklanan ambargolara yoğunlaşacağı üzerineydi.[320] Her iki taraftaki bu yumuşama nükleer anlaşmasıyla sonuçlanmış ve Nasr'ın Şii Uyanış fikriyle asıl hedeflediği konu olan Amerika – İran yakınlaşması gerçekleşmeye başlamıştır. Amerika, İran ile işbirliği yapmanın bölgedeki geleceği açısından önem taşıdığını fark etmiş ve bu yönde adımlar atmıştır. Bu açıdan bakıldığında Şii Uyanış fikrinin Amerikan siyasetçileri tarafından dikkate değer bulunduğu görülür. Fakat bir sonraki aşamada Amerika'nın Irak'ı işgali ile başlayıp Amerika'nın desteği ve İran'ın önderliğinde devam etmesi gereken Şii güçlenmesi gerçekleşmemiştir. Amerika'da aşırı sağcıların güçlenmesi ve sonucunda Donald Trump'ın başkan seçilmesi bu seyri tamamen bozmuştur. İran'la tekrar başlayan gerilimler, nükleer anlaşmasının iptali, Suriye'de Amerika'nın Esad yönetimi yerine muhalifleri desteklemesi, Yemen'de Suudi Arabistan'ın yanında yer alması gibi gelişmeler Amerika'nın Şiileri destekleyici politikalar gütmediğinin göstergesidir. Şii Uyanış da büyük beklentilere rağmen en azından şimdilik son bulmuş görünmektedir.

[319] Kaplan, Robert D. "Balancing Shia and Sunni Radicalism", *Stratfor Global Intelligence*, 15 May. 2013, http://www. Stratfor.com/weekly/balancing-shia-and-sunni-radicalism#axzz3D7hC5RJY
[320] Akbarzadeh, Shahram. "Iran and Daesh: The case of a reluctant Shia Power", *Middle East Policy*, Vol.22, No.3, Fall 2015, s. 44.

SONUÇ

Veli Nasr, Şii uyanışa modern dönemlerin azınlık-çoğunluk paradigması ile yaklaşmıştır. Ona göre, bazı dönemler hariç Şiilik, tarihte hep azınlık durumunda; Sünnilik ise çoğunluk konumundadır. Yirminci yüzyılda yaşanan gelişmelerle Şiilik yeniden bilinçlenmiş, İran Devrimiyle pasif tutumlarından sıyrılıp aktif duruma geçmiştir. Irak Savaşı, Şiilerin kendi varlığının farkına varıp Ayetullah Sistani'nin deyimiyle tüm dünyadaki milyonlarca Şii'nin ortak "kimlik" inşa etme sürecini yani Şii Uyanış'ı başlatmıştır. Nasr, Şii Uyanışı kronolojik olarak ve kapsamlı bir biçimde azınlık-çoğunluk ilişkileri çerçevesinde ortaya koymayı amaçlamıştır.

Nasr'ın Şia uyanışı tezi, Batı'da araştırma merkezlerde, stratejik kurumlarda ve entelektüel çevrelerde büyük yankı uyandırmış ve pek çok makaleye, konferansa, söyleşiye ve televizyon programına konu olmuştur. Onun tezini ele alan bu çevreler, kendi çıkarlarına hizmet eden bu görüşlerine genelde olumlu yaklaşmışlardır. Çünkü İslam'ı dışarıdan gözlemleyenler için, İslam'ın kendi içindeki çatışmalarla bu kadar ayrıntılı ve sitematik bir şekilde gözler önüne seren önemli bir çalışmadır. Bu durum Bu çalışmanın en güçlü yanını oluşturmaktadır. Ayrıca bu tez sadece akademik çevreyi değil, konuyla az çok ilgilenen pek çok kimsenin ilgisini çekmiş ve olumlu ya da olumsuz tepkilere ebep olmuştur.

Çalışmanın zayıf yanlarından birisi bazı kısımlarda, özellikle Irak Savaşı sonrası yaşanan gelişmelerin taraflı aktarılması ve bazı bilgilerin doğruluğunun tartışmalı olmasıdır. Bu durum, fikri destekleyenler karşısında eleştirenlerin daha fazla olmasına neden olmuştur. Özellikle Orta Doğu'da, olayın bizzat içinde yaşan ya da en azından Nasr gibi Amerika'da değil Orta Doğu'nun herhangi bir bölgesinde yerleşik hayata sahip

kişilerin yazmış olduğu eleştiriler genellikle bu yöndedir. Nasr'ın Batı siyasi güçlerini bu kadar devre dışı bırakıp Şii ve Sünniler arasında ayrışmayı arttıracak faaliyetlerde bulunmasını göz ardı ederek sorunu Şiiler ve Sünniler arası dini çatışmalara indirgemesi, konunun bıraktığı etki de göz önüne alındığında, pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Yüzyıllar boyunca Şii-Sünni farklılığı, siyasi çıkarlar için kullanılmış, değişik nedenlerle bu iki grup arasında büyük çatışmalar yaşanmıştır. Yirminci yüzyıla gelindiğinde Şii Sünni arası gerilim iyice artmış fakat hiçbirisi yirmi birinci yüzyılın başında yaşanan Irak Savaşı kadar kanlı olmamıştır. Yaşanan olaylar iki taraf arasındaki ayrılığı iyice derinleştirmiştir.

Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler dışarıdan bakıldığında Nasr'ın Şii Uyanış fikrine uygun olarak ilerliyor olsa da yaşanan süreç incelendiğinde Şii Uyanış fikrinin öngörülerinin gerçekleşmediği görülür. Şii Uyanış fikrinin kıvılcımını başlatan Irak'ta yaşanan gelişmeler Nasr'ın öngördüğü tablo kadar iç açıcı değildir. Saddam yönetiminin devrilmesiyle demokrasinin, birlik ve beraberliğin Şiilerin yönetimi altında sürdürmesi beklenen Irak paramparça olmuş, Kürt vatandaşların yoğun olarak yaşadığı yerler özerk Kürdistan yönetimine girmiştir. Irak Savaşı öncesi iç içe yaşayan ve mezhepler arası evliliklerin sıkça görüldüğü Iraklı Şiiler ve Sünniler tamamen ayrışmıştır. Şii ve Sünni mahalleleri oluşmuş ve karşılıklı saldırılar gittikçe şiddet kazanmıştır. Şii Uyanış'ın sıçraması beklenen ve Şii yönetim altında demokratikleşmesi gereken ülkelerden biri olan Suriye'de iç savaş patlak vermiş ve milyonlarca Suriyeli ülkeyi terk etmiştir. Lübnan'da Şiiler öncülüğünde gerçekleşmesi beklenen siyasi ve ekonomik istikrar sağlanamamış, Suriye'den gelen mülteci akını ile ülkenin durumu daha da içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Şiilerin seslerini daha güçlü duyurması beklenen Suudi Arabistan'daki yönetim değişikliği vatandaşların bazı kesimleri için katı kuralların yumuşama sürecini başlatmıştır. Özellikle pek çok haktan mahrum olan kadınlar bazı haklarını kazanmaya başlamışlardır. Fakat Suudi Arabistan'da yaşayan Şiiler için bu durum henüz

gerçekleşmemiştir. Yemen'deki iç savaş da şiddetini arttırmış ve Şii Husiler güç kayıpları yaşamıştır. Şii Uyanış'ın baş aktörü olması gereken ve Şii Uyanış ile birlikte Orta Doğu'da önemli konuma gelerek Amerika ile ilişkilerinin iyileşmesi beklenen İran'da tam tersi olmuş ve önemli anlaşmalar iptal edilerek pek çok yatırımcı ülkeden çekilmiştir.

Nasr, İran Devrimi ile tohumları atılan ve Irak Savaşı ile ortaya çıkan Şii Uyanış'ın Orta Doğu'yu etkisi altına alacağı konusunda yanılmışsa da, Şiilerin güçleneceği ve buna karşı oluşacak Sünni tepkinin Orta Doğu'nun geleceğini belirleyeceği konusunda haklı çıkmıştır. Ortaya çıkan Sünni tepki beklenenden daha güçlü olmuş ve Şiilerin asıl söz sahibi olmasına fırsat vermemiştir. Bu süreçte yaşanan çatışmaların şiddetini arttırmasıyla Orta Doğu haritaları yeniden şekillenmeye başlamış ve belki de tarihte hiç olmadığı kadar büyük çaplı Şii – Sünni çatışmalarına sahne olmaya başlamıştır. İran ve Suudi Arabistan'ın desteklediği karşıt taraflara bölge ülkeleri ve uluslararası güçler de eklenince, bu savaşlar Orta Doğu'yu, pek çok temsili savaşın (proxy war) yaşandığı geniş bir alan haline getirmiştir. Ülkelerin bölgedeki çıkar çatışmalar devam ettikçe, Şiiler ve Sünniler arasındaki çatışmalar daha da derinleşecek gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

Abbasi, Hyder Iftikhar. "Bahraini Critics Face Threat of Statelessness", *Aljazeera,* 1 Oct. 2014, https://www.aljazeera.com/new/middleeast/2014/09/bahraini-critics-face-the-threat-statelessness-201492414310552790.html.

Abraham, A.J. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Journal of Thirld World Studies,* 2009, p.190.

Akbarzadeh, Shahram. "Iran and Daesh: The case of a reluctant Shia Power", *Middle East Policy*, Vol.22, No.3, Fall 2015, p. 44-54.

Alabdullah, Ahmed. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. Mar. 2011, http://www.abbashawazin.com/2011/03/review-vali-nasr-shia-revival.html.

Alter, Alexandra. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Free Republic,* 8 Jul. 2006, http://www.freerepublic.com/focus/f-news/1678934/posts.

Aziz, Hayet Alvi. Review of T*he Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Naval War College Reviews* p. 154-155.

Berman, Ilan. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *The Journal of International Security Affairs,* 2008, www.ilanberman.com/5918/the-shia-revival.

Brown, Carl L. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Foreign Affairs,* 28 Jan. 2009,

www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/2006-11-01/shia-revival-how-conflicts-within-islam-will-shape-future.

Chambers, Francesca. “Trump pulls U.S. OUT of Iran nuclear deal calling it 'disastrous' and accuses Iranian regime of LYING to build an atomic bomb – and defiant Tehran pledges to step up its program”, *Dailymail,* 8 May. 2018, http://www.dailymail.co.uk/news/article-5705517/Trump-pulls-U-S-Iran-deal-calling-DISASTER.html

Chulov, Martin. “Iran Repopulates Syria with Shia Muslims to Help Tighten Regime’s Control”, *The Guardian,* 14 Jan. 2017, https://www.theguardian.com/world/2017/jan/13/irans-syria-project-pushing-population-shifts-to-increase-influence

Çakır, Ruşen. “Vali Nasr: Ortadoğu’nun kaderini Şiiler belirleyecek”. 27 Oct. 2006, rusencakir.com/Vali-Nasr-Ortadogunun-kaderini-Siiler-belirleyecek/631.

Delvoie, Louis A. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *International Journal.* 2007, p. 726-727.

Dhaliwal, Daljit. “Pilgrimage to Karbala Interview with Vali Nasr.” *Wideangle,* 26 Mar. 2007, www.pbs.org/wnet/wideangle/interactives-extras/interviews/interview-with-vali-nasr/1639/.

Eliany, Marc. “The Shia Revival: How Conflict within Islam will impact Israel.” *Art Engine,* http://artengine.ca/eliany/html/israelisociety/conflictwithinislamandisrael.html.

Entessar, Nader. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Library Journal,* 2006, p. 116.

Everett, Richard A. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Military Review*, 2007, p. 115.

Garamond, Cyan. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Islamic Insights*, http://www.islamicinsights.com/?option=com_content&task=view&id=226&Itemid=1

Gerecht, R. M. "Ayatollah Democracy" *The Atlantic Monthly*, Sep. 2004.

Gittleman, Sol. "If You Had One Book to Read About Iran.." *Palestine-Israel Journal of Politics, Economics and Culture*, vol.14, no.4, p. 93.

Haddad, Fanar. "A Sectarian Awakening: Reinventing Sunni Identity in Iraq After 2003" *Current Trends in Islamist Ideology*, vol.17, p.145-176.

Hadji, Fatima. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Journal of Peace Research*, vol.45, no.3, 2008, p. 440-441. <http://www.jstor.org/stable/27640691>.

Hamad, Hamad. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Inquiries Journal*, 1 Apr. 2012, www.studentpulse.com/articles/636/book-review-the-shia-revival-how-conflicts-within-islam-will-shape-the-future-by-vali-nasr.

Hesova, Zora. "The Rise of the Shia." *Democratiya*, vol.12, Spring 2008, p. 96-102.

Hunter, Shireen T. "The Real Causes of Iraq's Problems," *LobeLog*, 14 Jun. 2014, http://www.lobelog.com/2014-06-the-real-causes-of-iraqs-problems/.

International Crisis Group, "Make or Break: Iraq's Sunnis and the State," *ICG Middle East Report*, no.144, 14 Aug. 2013, p. 4-5.

Jankus, Joseph H. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Military Law Review*, vol.194, 2007, p. 179-188.

Kaplan, Robert D. "Balancing Shia and Sunni Radicalism", *Stratfor Global Intelligence*, 15 May. 2013, http://www. Stratfor.com/weekly/balancing-shia-and-sunni-radicalism#axzz3D7hC5RJY

Khanzadeh, Reza. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. 18 Aug. 2013, http://rezakhanzadeh.com/2013/08/18/94/

Khoury, Jack "Lebanese PM Hariri Resigns Over Tensions With Hezbollah, Vows Iran's Arms 'Will Be Cut Off'". *The Associated Press*, 4 Nov. 2017, https://www.haaretz.com/middle-east-news/lebanese-pm-hariri-resigns-over-tensions-with-hezbollah-iran-1.5462939.

Kor, Zahide Tuba. *Ortadoğu'nun Aynası Lübnan.* İHH Araştırma ve Yayınlar Birimi, 2009.

Kutlu, Sönmez. "Şii Uyanış Tezi ve Geleceği Tartışmaları ile İlgili Değerlendirmeler", Ortadoğu'nun Geleceği Açısından Şii-Sünni İlişkileri Sempozyumu, 27-29 Eylül 2013, Çorum.

"Kuveyt: Şiileri 'aşağılayan' Tweete Hapis Cezası". *BBC*, 9 Sep. 2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140909_twitter_kuveyt_ceza.

"Kuwait's Shia MPs boycott parliament session". *Middle East Eye*, 13 Jan. 2016, http://www.middleeasteye.net/news/kuwaits-shia-mps-boycott-parliament-session-1636491037.

Kramer, Andrew E. "Hazaras Protest After an ISIS Attack Kills 10 in Kabul", *The New York Times*, 9 Mar. 2018.

https://www.nytimes.com/2018/03/09/world/asia/suicide-attack-kabul-hazaras.html.

Manji, Irshad. “Muslim Against Muslim.” *The New York Times,* 12 Aug. 2006, www.nytimes.com/2006/08/13/books/review/Manji.t.html?_r=0.

Mahsood, Asma Khan. "History of Sectarianism in Pakistan: Implications for Lasting Peace", *Journal of Political Sciences & Public Affairs,* Vol. 5, No. 4, 2017, https://www.omicsonline.org/open-access/history-of-sectarianism-in-pakistan-implications-for-lasting-peace-2332-0761-1000291.pdf.

Mashal, Mujib and Fahim Abed. "Gunmen Attack Hazara Miners in Afghanistan, Killing at Least 9", *The New York Times,* 6 Jan. 2017, https://www.nytimes.com/2017/01/06/world/asia/afghanistan-hazara-miners-attack.html.

McGregor, Richard. "Anxious Muslims: The Struggle for the Soul of Islam" *Christian Century,* 2006 p. 36-40.

Mozayyan, Mehrdad. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Middle East Journal* p. 742-743.

Munthe, Turi. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *3118 GA Shia Power,* 15 Jan. 2007, p. 300-307 https://mafiadoc.com/the-shia-revival-how-conflicts-within-islam-will-shape-dissent_5a171c2f1723dda6d27a2088.html

Nasr, Vali “The Shia Revival.” *Military Review*, 2007, p. 9-13.

Nasr, Vali. "Regional Implications of Shi'a Revival in Iraq". *The Washington Quarterly* vol.27, no.3, 2004, p. 5-24.

Nasr, Vali. “Sects and Violence.” *New York Times,* 23 Feb. 2006, www.nytimes.com/2006/02/23/opinion/sects-and-violence.html.

Nasr, Vali. “Behind the Rise of the Shi'ites.” *Content Time,* 19 Dec. 2006, content.time.com/time/world/article/0,8599,1571368,00.html. Accessed 8 Mar. 2018.

Nasr, Vali. *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*. New York: W. W. Norton, 2007.

Nasr, Vali. “When Shiites Rise.” *Foreign Affairs,* 1 Jul. 2006. https://www.foreignaffairs.com/articles/iran/2006-07-01/when-shiites-rise.

Olson, Ray. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr, *Booklist,* 1 Jul. 2006, p. 12.

Ostovar, Afshon. “Sectarian Dilemmas in Iranian Foreign Policy: When Strategy and Identity Politics Collide.” *Carnegie Endowment for International Peace,* Nov. 2016.

Patterson, Margot. "Making Sense of the Shia-Sunni Divide" *Winter Books,* 2007, p.8a.

Perelli, Daniele C. “An attack against Iran? Sunni governments would be secretly happy” Iranian-American author Vali Nasr with Daniele Castellani Perelli.” *ResetDOC,* Nov. 2006, www.resetdoc.org/story/an-attack-against-iran-sunni-governments-would-be-secretly-happy/.

"Profile: Lebanon's Hezbollah movement" *BBC,* 15 Mar. 2016, www.bbc.com/news/world-middle-east-10814698.

Sadjadpour, Karim. “Reading Khamenei: The World View of Iran’s Most Powerful Leader” *Carnegie Endowment for International Peace,* 10 Mar. 2008, p. 26.

Salahuddin, Sayed and Pamela Constable. "At least 30 die in Afghan violence, including 10 in Kabul attack on Shiites", *The Washington Post,* 9 Mar. 2016, https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/at-least-30-die-in-afghan-violence-including-10-shiites-in-kabul-suicide-attack/2018/03/09/dc9f7db2-2396-11e8-badd-7c9f29a55815_story.html?noredirect=on&utm_term=.5baa06c1a6bf.

Sariolghalem, Mahmood. "The Shia Revival: A Threat or Opportunity?" *Journal of International Affairs*, 6 Feb. 2007, p. 201-207.

Siegel, Fred. "Islamic Crossfire" *Blueprint,* vol.2006, No.4, p. 40-43.

Sreeram, Chaulia. "Worm in the Sunni apple: Review on Shia Revival." *Asia Times Online*, 28 Oct. 2006, www.atimes.com/atimes/Middle_East/HJ28Ak01.html.

Sutherlin, John W. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Middle East Policy,* vol.14, no.1, 2007, p. 157-159.

Stevenson, Jonathan. "Shia Militas in Iraq", *Strategic Comments,* vol.23, no.9, Mar. 2017.

"Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr." *Publishers Weekly,* 17 Apr. 2006, p. 173. https://www.publishersweekly.com/978-0-393-06211-3.

"Saudi Security Forces Flatten Old Quarter of Awamiya". *Aljazeera*, 10 Aug. 2017, https:/www.aljazeera.com/news/2017/08/saudi-security-forces-flatten-quarter-awamiya-1708092131682.html.

Shah, Umar Manzoor. "India's new Shia party seen as Hindu divisive effort", *Ucanews*, 25 May. 2018, https://www.ucanews.com/news/indias-new-shia-party-seen-as-hindu-divisive-effort/82403.

"Shia mosque targeted in Pakistan bomb blast" *BBC,* 30 Jan. 2015, https://www.bbc.com/news/av/world-asia-31053828/shia-mosque-targeted-in-pakistan-bomb-blast.

“The Revival of Shia Islam.” *Pew Forum,* 24 July 2006, www.pewforum.org/2006/07/24/the-revival-of-shia-islam/.

Toensing, Chris. "Persian Ghost" *Books and Arts,* 2007, p. 25-32.

“Vali Nasr on the Conflict between Shiites and Sunnis: We Need Engagement with Iran" *Spiegel Online,* 25 Oct. 2006, www.spiegel.de/international/spiegel/vali-nasr-on-the-conflict-between-shiites-and-sunnis-we-need-engagement-with-iran-a-444709.html.

Voll, John. O. "Revivalism, Shia Style." *The National Interest,* 2007, p. 81-84.

Weiss, Max. Review of *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* by Vali Nasr. *Princeton University,* 2011, p. 433-436.

Wright, Robin & Peter Baker, “Iraq, Jordan See Threat to Election From Iran,” *Washington Post,* 8 Dec. 2004, http://pqasb.pqarchiver.com/washingtonpost/doc/409726489.html.

“Yemen Crisis: Who is Fighting for Whom?”. *BBC,* 30 Jan. 2018, https//bbc.com/news/World-middle-east-29319423

ÖZET

CAN, Saadet, Günümüz Şii Uyanış Tartışmaları Veli Nasr Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Sönmez Kutlu, Ankara Üniversitesi, 83 s.

Tez, "giriş, üç bölüm ve sonuç"tan oluşmaktadır. Girişte tezin konusu hakkında kısa bir bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde Vali Nasr tarafından ortaya konulan Şii Uyanış fikri, onun yapmış olduğu tanımlamalar üzeriden işlenmiştir. Orta Doğu'da yaşanan siyasi gelişmelerin ardında var olan mezhepler ayrılıklarına değinilmiş ve bu ayrılıkların tarihsel sürecinden bahsedilmiştir. Nasr'ın Şiilerin Irak Savaşı'ndan sonra kendi güçlerinin farkına varıp değişim yapmalarının bölgede yaşayan diğer Şiileri de etkileyip ortak bir Şii kimliği altında yükselecekler düşücesinin aşamaları incelenmiştir.

İknci bölümde, Nasr'ın ortaya koymuş olduğu Şii Uyanış fikrine yapılan olumlu ve olumsuz eleştiriler değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde, Orta Doğu'da ilerleyen zamanda yaşanan gelişmelere bakılarak Şii Uyanış fikrinin ne kadar gerçeklik bulduğu incelenmiştir. Bölge ülkeleri dışında, Nasr'ın Şii Uyanış sürecinde özellikle yer verdiği Amerika Birleşik Devletleri de ayrıca yer bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Veli Nasr, Mezhep Çatışması, Şiilik, Orta Doğu

ABSTRACT

CAN, Saadet, Shia Revival in the Middle East, Master Thesis, Advisor: Prof. Dr. Sönmez Kutlu, Ankara University, 83 pages.

The thesis consists of an introduction, three chapters and a conclusion. The introduction provides brief informationon the subject matter of the thesis.

In the first chapter, the idea of Shia Revival by Vali Nasr was examined through the descriptions made by him. The political developments beneath the sectarian divisions that has been existent in the Middle East were mentioned and the historical course of these divisions was covered. The idea that the changes made by Shiites by realizing their own power will affect the other Shiites living in the region and they will rise under the Shia identity was analized.

In the second chapter, the positive and negative criticisms pertaining to the idea of Shiite Revival that Nasr put forward were evaluated.

In the third chapter, the reality of the idea of Shiite Revival was examined by looking at the developments in the Middle East. Apart from the countries of the region, the United States, where Nasr was particularly mentioned in the Shia Revival process, also took place.

Key Words: Vali Nasr, Sectarian Conflict, Shia, Middle East